

Ilkka Mikkola

Kansa, kirjastot ja katkoshetki

 Kuntaliitto
Kommunförbundet

Kuntaliiton
VERKKOJULKAISU

ACTA Nro 188

TEKIJÄ

Ilkka Mikkola, Tampereen yliopisto

1. painos

ISBN 978-952-213-517-9 (pdf)

ISSN 1237-8569

© Suomen Kuntaliitto

Helsinki 2006

Suomen Kuntaliitto

Toinen linja 14

PL 200

00101 Helsinki

Puh. (09) 7711

Faksi (09) 771 2291

www.kunnat.net

Esipuhe

Kuntaliitto palkitsee vuosittain parhaan kunta-alaa käsitelleen pro gradu -tasois-
sen opinnäytetyön sekä jakaa kaksi kunniamainintaa. Käsillä oleva tutkimus on
Kuntaliiton kunniamaininnan vuonna 2006 saanut opinnäytetyö. Vuosittaiset
valinnat tehdään yliopistojen ja korkeakoulujen tekemien ehdotusten pohjalta.
Kuntaliiton asiantuntijoiden avustamana tehdyssä tutkielmien arvioinnissa on
aiempaan tapaan kiinnitetty erityistä huomiota työn toteutuksen onnistuneis-
suuteen ja hyödynnettävyyteen kuntasektorin kannalta.¹

YTM Ilkka Mikkolan tutkielma ”*Kansa, kirjastot ja katkoshetki. Lähikir-
jastojen lakkautuksia vastustavien mielipidekirjoitusten diskurssianalyttistä tar-
kastelua*” on tehty Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitokselle.
Tutkielman lähtökohtana on pohdinta siitä, miksi lähikirjastojen sulkemiset
ovat toistuvasti herättäneet poikkeuksellisen voimakasta vastustusta eri puolilla
maata. Tutkimusaineistona on käytetty lähikirjastojen lakkautuksia vastustavia
mielipidekirjoituksia kolmelta eri ajankohdalta. Aineiston pohjalta on tunnis-
tettu kolme merkityskokonaisuutta, lähikirjastodiskurssia: kolmas paikka-, hen-
kisyys- ja jatkuvuusdiskurssit. Näiden rinnalla ovat esiintyneet kansalaisuuden
ja tasa-arvoisuuden kehukset. Tutkimuksessa osoitetaan, että kirjasto edustaa
asukkaille monia abstrakteja arvoja ja kysymys on symbolisesta kamppailusta,
ei aina käytännön palveluista.

Mikkolan opinnäytetyö on saanut kiitosta muun muassa ajankohtai-
suudesta, tutkimuksen ja käytännön yhteydestä sekä käyttöarvosta kunnissa.
Tutkielman tekijän on katsottu onnistuneen menemään pintaa syvemmälle,
arkipuheen taakse. Hän on luonut käsitteen ”katkoshetki” kuvaamaan asukkai-
den kokema uhkaa perinteiden ja jatkuvuuden katkeamisesta, jos lähikirjasto
suljetaan. Samasta asiasta on usein kysymys myös esimerkiksi pienten koulujen
lakkauttamisissa. Tämä tekee työstä hyödyllisen laajemmaltikin.

Suomen Kuntaliitto

Marianne Pekola-Sjöblom
tutkimuspäällikkö

1 Lisätietoja Kuntaliiton gradupalkintoasiasta ja aiemmin palkituista töistä löytyy osoitteesta
www.kunnat.net > Kuntakehitys ja tutkimus > Kuntatutkimus > Pro gradu -tunnustuspalkinto.

Sisällysluettelo

Esipuhe	3
Tiivistelmä	7
Resumé	8
Summary	9
1 Johdanto	10
1.1 Kansan kirjastot	10
1.2 Yleisten kirjastojen 1990-luku	11
1.3 Tutkimusasetelman hahmottuminen	12
1.4 Tutkielman rakenne	14
2 Teoreettinen lähtökohta: konstruktioismi	15
2.1 Ajattelutavan taustaa	15
2.2 Sosiaalisen konstruktioismin määrittely	15
2.3 Lähikirjastojen konstruktioistinen lähestyminen	17
3 Tutkimusaineisto	19
3.1 Aineiston syntytilanteet	19
3.2 Kootun aineiston rajaaminen	20
4 Metodiikka: retorinen diskurssianalyysi	22
4.1 Diskurssianalyttinen viitekehys	22
4.1.1 Diskurssianalyysin lähtökohdat	22
4.1.2 Diskurssianalyysin soveltaminen	24
4.2 Uusi retoriikka	25
4.2.1 Suuntauksen taustaa	25
4.2.2 Retoriikan tutkimuksen ominaispiirteitä	26
4.3 Perustelut metodivalinnalle	28
5 Lähikirjastokirjoitusten aikaisempaa tarkastelua	29
5.1 ”Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä” (2004)	29
5.2 ”Merkitty kaupunki” (2001)	30

6	Analyysi	31
6.1	Analyysiprosessin kuvaus	31
	6.1.1 Työskentelytapa	31
	6.1.2 Merkityskokonaisuuksien tunnistaminen	32
	6.1.3 Argumentaation huomiointi	33
6.2	Tulokset	34
6.3	Kehykset	36
	6.3.1 Tasa-arvoisuuden kehys	36
	6.3.2 Kansalaisuuden kehys	37
6.4	Lähikirjastodiskurssit	40
	6.4.1 Kolmas paikka -diskurssi	40
	6.4.2 Henkisyysdiskurssi	43
	6.4.3 Jatkuvuusdiskurssi	46
6.5	Tulosten yhteenveto	50
	6.5.1 Diskurssit ja kehykset	50
	6.5.2 Kansallisia kertomuksia	52
	6.5.3 "Ajan henki"	53
7	Pohdintaa	55
	Lähteet	62

Tiivistelmä

Ilkka Mikkola (2006): Kansa, kirjastot ja katkoshetki. Lähikirjastojen lakkautuksia vastustavien mielipidekirjoitusten diskurssianalyttistä tarkastelua. Acta nro 188. Tampereen yliopisto & Suomen Kuntaliitto. Helsinki.

Tutkielman lähtökohtana oli pohdinta siitä, miksi lähikirjastojen sulkemiset ovat toistuvasti herättäneet eri puolilla maata poikkeuksellisen voimakasta vastustusta. Ensisijaiseksi tutkimuskysymykseksi hahmottui se, millaisia toistuvia tulkintoja lähikirjastoista ja niiden merkityksestä nousee esiin näiden kirjastojen lakkauttamisiin liittyvissä ristiriitatilanteissa. Tätä seurasi jatkokysymys siitä, miten näitä tulkintoja tuotetaan. Tutkimusaineistona olivat lähikirjastojen lakkautuksia vastustavat mielipidekirjoitukset kolmesta ajankohdasta. Tutkielman teoreettisena pohjana toimivat sosiaalisen konstruktionismin ajatukset todellisuuden vuorovaikutuksellisesta rakentumisesta, käyttämäni tutkimusmenetelmän rakensin aineistolähtöisesti diskurssianalyysin ja uuden retoriikan tarjoamien käsitteiden ja ajattelumallien pohjalta.

Tunnistin aineistosta kolme merkityskokonaisuutta, joita nimitin lähikirjastodiskurssiksi: *kolmas paikka -diskurssi*, *henkisyysdiskurssi* ja *jatkuvuusdiskurssi*. Kolmas paikka -diskurssissa kirjasto representoituu kaupunginosan asukkaiden yhteisenä tilana, sosiaalisena keskuksena. Henkisyysdiskurssin voi nähdä yhtenä tulkintana kirjastojen lakiin kirjatusta sivistystehtävästä, diskurssissa lähikirjastot edustavat henkistä kehittymistä korostavaa ihmiskäsitystä. Jatkuvuusdiskurssissa lähikirjasto asettuu osaksi suomalaisen yhteiskunnan pitkää kehityslinjaa, kuva rakentuu suhteessa menneisiin ja tuleviin aikoihin. Diskurssien rinnalla esiintyvät *kansalaisuuden* ja *tasa-arvoisuuden kehykset*. Kansalaisuus ja tasa-arvoisuus ovat eräänlaisia perusarvoja, jotka nousevat esille kaikkien hahmottamieni lähikirjastodiskurssien yhteydessä. Kehykset muuntuvat itse erilaisissa käyttöyhteyksissä, toisaalta niiden käyttöönotto antaa kullekin diskurssille tietyllä tavalla sävyttyneen leiman.

Tuloksista voi nähdä, että lähikirjastot edustavat kirjastopalveluiden ohella myös monia abstrakteja arvoja, joista ihmiset puhuvat ottaessaan kantaa kirjastolakkautuksiin. Näin ollen kirjastokiistoja on mahdollista lähestyä symbolisina kamppailuina, joissa keskustelu laajenee yksittäiseltä sektorilta koskemaan myös laajempia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Mahdollisissa tulevilla lakkauttamistilanteissa tulisikin pyrkiä aitoon vuoropuheluun, jossa huomioitaisiin mahdolliset erot siinä, miten kirjastojen puolustajat ja päätöksenteosta vastaavat tulkitsevat lähikirjastojen merkityksen.

Resumé

Ilkka Mikkola (2006): Medborgarna, biblioteken och nedläggningstiderna. En analytisk granskning av diskursen i insändare som motsätter sig nedläggningar av närbibliotek. Acta nr 188. Tammerfors universitet & Finlands Kommunförbund. Helsingfors.

Studien utgick från reflexioner om varför nedläggningar av närbibliotek vid upprepade tillfällen har väckt exceptionellt kraftigt motstånd på olika håll i landet. Den primära undersökningsfrågan utkristalliserades till hurdana återkommande tolkningar om närbiblioteken och deras betydelse som framträder i konfliktsituationerna kring nedläggningen av biblioteken. Denna fråga gav upphov till en följdfråga, nämligen hur tolkningarna uppstår. Undersökningsmaterialet bestod av insändare som motsatte sig nedläggningar av närbibliotek vid tre olika tillfällen. Den teoretiska grunden för studien baseras på den sociala konstruktionismens tankar om att verkligheten byggs upp i interaktion. Min undersökningsmetod har jag utformat på basis av en materialbaserad diskursanalys och de begrepp och tankemodeller som den nya retoriken erbjuder.

Jag identifierade tre betydelseområden i materialet som jag kallade för närbiblioteksdiskurser: tredje plats-diskursen, andlighetsdiskursen och kontinuitetsdiskursen. I tredje plats-diskursen representerar biblioteket en gemensam lokal, ett socialt centrum för invånarna i stadsdelen. Andlighetsdiskursen kan ses som en tolkning av bibliotekens lagstadgade bildningsuppdrag, i diskursen representerar närbiblioteken en människosyn som betonar andlig utveckling. I kontinuitetsdiskursen är biblioteket ett led i en lång utvecklingslinje i det finländska samhället, bilden byggs upp i förhållande till det förflutna och framtiden. Vid sidan av diskurserna anges ramar för medborgarskap och jämlikhet. Medborgarskapet och jämlikheten är något slags grundläggande värden som framträder i samband med alla närbiblioteksdiskurser som jag skisserat upp. Ramarna omvandlas i olika tillämpningssammanhang, å andra sidan ger ibruktagandet av dem varje diskurs en specifik prägel.

Av resultaten kan man se att närbiblioteken vid sidan av bibliotekstjänsterna också representerar många abstrakta värderingar som människorna talar om när de tar ställning till nedläggningarna av bibliotek. Därför är det möjligt att närma sig bibliotekstvisterna som symboliska uppgörelser där diskussionen från en enskild sektor utsträcks till att gälla också bredare samhällsliga frågor. Vid eventuella framtida nedläggningar borde man alltså eftersträva en verklig dialog, där eventuella skillnader mellan hur de som försvarar biblioteken och de som ansvarar för besluten tolkar närbibliotekens betydelse.

Summary

Ilkka Mikkola (2006): **Nation, Libraries and Moment of Interruption.** Discourse-Analytical View to Written Statements of Opinion that Oppose the Closing of Local Libraries: in Finnish. Acta No. 188. University of Tampere & Association of Finnish Local and Regional Authorities Helsinki.

The present paper sets out from the contemplation why the closing of local libraries has repeatedly aroused exceptionally strong opposition in different parts of the country. The primary investigation topic was to provide an outline of the types of opinion about local libraries and their importance that are frequently raised in conflict situations connected with their closing. This was followed by a further question about how such opinions are generated. The material consisted of written statements of opinion in which the closing of local libraries was opposed and which represented three points in time. The theoretical background consists of the ideas of social constructionism about the interactive formation of reality, while the research method was formed on the basis of the material by employing discourse analysis and the notions and thought patterns provided by new rhetoric.

I identified three meaning entities in the material, labelling them local library discourses: the third place discourse, intellectuality discourse and continuity discourse. In the third place discourse, the library is represented as the shared facility or social centre of the inhabitants of the appropriate district. Intellectuality discourse, in turn, can be seen as an interpretation of the educational duty assigned to libraries in law, and in it local libraries represent a notion of man that emphasises intellectual development. Finally, the continuity discourse places local libraries on the long axis of development of the Finnish society, providing a picture which is based on the past and future. The discourses were supplemented by a framework of citizenship and equality. Citizenship and equality can be regarded as basic values that emerge in connection with all the local library discourses outlined here. The framework changes on its own when used in different contexts, though its adoption assigns a nuance to each discourse.

The results indicate that in addition to library services, local libraries stand for a variety of abstract values that people take up when expressing their opinion about the closing of libraries. This means that library-related conflicts can be seen as symbolic struggles in which discussion is extended from a single sector to also cover broader social issues. As a result, efforts should be taken in possible future closings to pursue a genuine dialogue that would take into consideration possible differences in the way in which decisions-makers and the people supporting libraries perceive the importance of local libraries.

1 Johdanto

*”Vastarinta ei ole ahdistunutta vaan määrätietoista.
Koulut, päiväkodit, vanhukset... kaikki ovat lähteneet liikkeelle.”*
(Helsingin kaupunginvaltuutettu Harri Saksala, HS 19.4.2002)

1.1 Kansan kirjastot

Sana kirjasto tuo nykypäivänä useimpien suomalaisten mieleen nimenomaan julkisin varoin ylläpidetyt, ”kaikelle kansalle” suunnatut yleiset kirjastot. Julkisten kirjastojen synty voidaan paikallistaa 1800-luvulle, jolloin niiden perustamisen taustalla olivat ennen kaikkea ideologiset syyt. Teollistumis- ja kaupungistumiskehityksen myötä eri puolilla Eurooppaa kaupunkeihin alkoi virrata uutta työläisväestöä, jonka vapaa-ajan käytöstä päätöksentekijät olivat huolissaan. Liiallisen joutenolon nähtiin toimivan porttina monenlaisiin paheisiin ja yhteiskuntarauhan ylläpitämiseksi ihmisille haluttiin tarjota sivistyksellisiä, henkisesti jalostavia virikkeitä. Kaikkien saatavilla olevat kirjastopalvelut nähtiin yhtenä ratkaisuna tähän ongelmaan. Oli muotoutumassa käsitys ihmisestä aktiivisena kansalaisena, modernina subjektina, joka tarvitsi mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen. Tietä tälle kehitykselle toki olivat jo raivanneet esimerkiksi lukuseurat ja kaupalliset lainakirjastot. (Hietala 1999, 20–21.)

Vuosisadan puolessävälissä myös Suomessa ryhdyttiin ottamaan ensimmäisiä merkittäviä askeleita kohti kaikille kansalaisille suunnattuja kirjastopalveluita. Ilkka Mäkinen (1997) on nähnyt tämän kehityksen taustalla muutoksen, joka tapahtui säätyläisten tavassa puhua rahvaan lukemisesta. Aikaisemman retoriikan täytyi muuttua, jotta yleiset ajattelutavat saattoivat muuttua, muutos ajattelussa johti puolestaan konkreettiseen aktivoitumiseen kansankirjastoasiassa. Alettiin omaksua ajatus, että myös kansalla on potentiaalinen ”lukuhalu”, halu saada valistusta ja opetusta, nousta kohti modernia yksilöä. Tämän konstruktion myötä kirjastoista tuli myös osa fennomaanien kansansivistyksellistä ideologiaa. Tässä ajattelussa kansankirjastot olivat tiiviissä yhteydessä kansakouluun ja kansalle suunnattuun kirjallisuuteen, kirjasto oli yksi väline rahvaan sivistystason nostamiseksi ja lopulta kansakunnan luomiseksi. (Mäkinen 1997, 289–315; 372–399.)

Kun tiedetään kirjastoatteen olleen heräämisestään saakka tiiviissä yhteydessä yleiseen kansansivistystyöhön, tuntuu varsin ymmärrettävältä että

suomalaisen kirjastolaitoksen kehitystyössä esikuvaksi omaksuttiin ns. amerikkalainen kirjastoliike. ”Public library movement” perustui ajatukselle kaikkien kansalaisten tasavertaisista mahdollisuuksista käyttää julkisin varoin ylläpidettyjä kirjastoja. Ajattelua hallitsi optimistinen usko ihmisen kykyyn ja haluun kehittyä oma-aloitteisen opiskelun avulla. Suomalainenkin kirjastoverkko haluttiin ulottaa kaikkien saataville asuinpaikasta tai sosiaalisesta asemasta riippumatta. (Vatanen 1999, 32–33.)

Suomalaiset julkisin varoin ylläpidetyt kirjastot ovat siis jo alkuvaiheistaan asti olleet korostuneesti juuri *kansankirjastoja*, kansalaisten ja kansakunnan hyvinvoinnin ylläpitämiseksi suunnattuja julkisia laitoksia. Niiden on perusteltua katsoa kautta historiansa olleen sidoksissa yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen, aina sortokausista pohjoismaisen hyvinvointivaltion muodostumiseen. Ei siis voida pitää erityisen yllättävänä myöskään sitä, että 1990-luvulla tapahtuneet muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa ovat näkyneet myös kirjastoalalla.

1.2 Yleisten kirjastojen 1990-luku

Esimerkiksi Raija Julkunen on pyrkinyt luomaan kokonaiskuvaa vuosikymmenestä, jolloin kauan kestänyt hyvinvointivaltion kasvun ja laajentamisen aika hänen näkemyksensä mukaan pysäytettiin. 1990-luvulla erilaisia hyvinvointijärjestelmiä ei enää pyritty laajentamaan, julkisia menoja alettiin pikemminkin kontrolloida ja rajoittaa. (Julkunen 2001, 291.)

Tämän prosessin syynä on yleensä pidetty vuosikymmenen alussa alkanutta lamaa ja perusteltu julkisen sektorin säästöjä valtiontalouden tasapainottamisen vaatimuksella. Julkunen puolestaan esittää muutoksen olevan vielä syvempi ja pysyvämpi: Suomi on vielä 2000-luvun alussakin toinen kuin kymmenen vuotta aikaisemmin, vaikka lamasta on jo noustu. Hän korostaa 1990-luvulla tapahtuneiden muutosten monitahoisuutta: ”uusliberalismi, globalisaatio, uusi (informaatio)talous, jälkiteollinen aika, lama ja työttömyys, EU ja rahaliitto – kaikki nämä ovat haastaneet entisen, 1960–80-lukujen hyvinvointivaltion” (mt., 13). Julkunen mukaan tämän kaltainen kehitys alkoi jo 1980-luvun lopulla, jolloin suomalaisen politiikan tärkeimmäksi prioriteetiksi tuli liittää maa osaksi avointa maailmantaloutta ja ”Eurooppaa”.

Muutoksen syistä on olemassa ristiriitaisia käsityksiä, samoin siitä ovatko nämä muutokset lopulta olleet hyvästä vai pahasta. Viimeistään nyt, 2000-luvulla, voitaneen kuitenkin olla melko yksimielisiä siitä, että olosuhteet todella ovat erilaiset kuin vielä pari vuosikymmentä sitten. Vahvan julkisen sektorin varaan rakentuvan hyvinvointivaltion ylläpitäminen tulevaisuudessa koetaan yleisesti haasteeksi.

Vaikka Julkunen onkin kohdistanut tarkastelunsa ennen kaikkea ”sosiaaliturva- tai sosiaaliministeriökeskeiseen” (mt., 9) käsitykseen sosiaalipolitiikasta, on näkökulma nähdäkseni mahdollista ulottaa myös kirjastopalveluihin.

Suomalaisen kirjastolaitoksen kehityksen voidaan perustellusti katsoa olevan yhteydessä hyvinvointivaltioajattelun muotoutumiseen. Kuten esimerkiksi Vesa Niinikangas on osuvasti todennut, ”kirjastojen osuutta Suomen hyvinvoinnin kehittämisessä on vaikeaa osoittaa, mutta ei sitä ole helppoa kiistääkään” (Niinikangas 1992, 11). Pohtiessaan kirjastojen historiallista asemaa osana kunnallisia peruspalveluja Mäkinen on puolestaan nostanut esille jo vuoden 1866 kansakouluasetuksen, jossa valtiovallan taholta kehoitettiin kuntia perustamaan kirjastoja kansakoulujen yhteyteen (Mäkinen 1994, 261).

1990-luvulta alkaen yleiset kirjastot ovat muiden julkisten palvelujen tapaan joutuneet kohtaamaan uudenlaisen tilanteen. Määrärahojen leikkaukset, henkilöstömenojen supistaminen ja samanaikaisesti laajentunut tehtäväkenttä tietoyhteiskuntapuheineen ovat muodostaneet perin kiperän yhdistelmän. Esimerkiksi lähi- ja laitospkirjastoja onkin lakkautettu melkoisella tomeruudella 15 viime vuoden aikana. (Ks. esim. Mäkinen 1999, 207.)

1.3 Tutkimusasetelman hahmottuminen

Julkunen nostaa tarkastelussaan esille käsitteen *mentaaliset mallit*. Näillä hän tarkoittaa historiallisesti muovautuneita ideologioita, ajattelun malleja, joihin poliittiset päätökset ovat sidoksissa. ”Yksinkertaisimmillaan mentaalisten mallien muutos tarkoittaa uusien iskusanon omaksumista, parhaimmillaan/pahimmillaan maailman- ja ihmiskuvan muutosta” (Julkunen 2001, 30).

Samantapainen termi – myös hieman samantapaisessa yhteydessä käytettynä – on esimerkiksi Pertti Alasuutarin *puheavaruus*. ”Puheavaruudella tarkoitetaan juuri niitä kulloinkin vallitsevia totuuksia, realiteetteja ja arvolähtökohtia, joiden puitteissa olosuhteista ja niiden muuttamisesta keskustellaan” (Alasuutari 1996, 245).

Sekä Julkunen että Alasuutari korostavat juuri näiden ajattelumallien vaikutusta konkreettisiin muutoksiin yhteiskunnassa. Muutokseen instituutioissa yhdistyy myös muutos puheissa ja ajatuksissa, eikä ole mahdollista yksiselitteisesti sanoa kumpi muutoksista tuli ensin. Esimerkiksi julkisille menoille ja verotukselle ei ole olemassa absoluuttista rajaa, raja välittyy aina *jonkin ymmärryksen* kautta (Julkunen 2001, 293). Näiden ohella esimerkiksi Mäkisen edellä kuvattu tapa lähestyä kirjastojen perustamista tarkastelemalla ”lukehalua” historiallisena konstruktiona korostaa konkreettisten muutosten yhteyttä niihin vaihteleviin tapoihin, joilla ympäröivää todellisuutta tulkitaan.

Myös oma kiinnostukseni kohdistuu kirjastopalveluita koskeviin puheta-poihin. Tarkastelun kohteena on lähikirjastojen lakkauttamista koskeva kansalaiskeskustelu. Kirjastojen lakkauttamissuunnitelmat ovat toistuvasti eri puolilla maata herättäneet hyvin voimakasta vastustusta kansalaisten taholta. Adresseja on kerätty, mielenosoituksia järjestetty ja esimerkiksi mielipidekirjoittelu on ollut erittäin aktiivista. Eivätkö ainakin lamavuosina erilaiset säästöt olleet jo

osa arkipäivää? Miksi juuri yksittäisten lähikirjastojen säilyttäminen on koettu niin tärkeäksi? Kaupunginosien asukkaat ovat luonnollisestikin huolissaan asuinalueensa palvelutason laskusta. Lähikirjastoja ovat kuitenkin kiihkeästi olleet puolustamassa sellaisetkin henkilöt, jotka eivät enää asu edes samassa maassa, saati sitten kaupunginosassa. Tätä ilmiötä pyrin työssäni valottamaan tarkastelemalla sitä, minkälaisia keskustelun puitteita kirjastoja käsittelevässä julkisessa debatissa esiintyy.

Suomalaisessa yhteiskunnassa eläneet ovat tottuneet kansainvälisesti arvioiden hyvin kattaviin ja korkeatasoisiin kirjastopalveluihin. Normaalioloissa kirjastojen olemusta ja merkitystä ei juuri ole tarpeen pohdiskella. Vaikka kirjastoja käytetään ja arvostetaan paljon, tämä palvelumuoto kuitenkin harvoin antaa syytä suuriin tunteenpurkauksiin. Vasta sitten, kun totuttu palvelutarjonta asetetaan kyseenalaiseksi, on ainakin julkiseen keskusteluun osallistuvan pakko perustella sekä itselleen että muille oma kantansa asiaan. Tällaiseen tilanteeseen, jossa jokin ”itsestäänselvyys” kyseenalaistetaan ja sen olemassaolon merkitykset joudutaan arvioimaan uudelleen, viitataan pääotsikon käsitteellä *katkoshetki*. Tarkoitukseni ei ole termivalinnalla ottaa kantaa siihen, onko kirjastopalveluiden järjestämiselle virallisesti asetetuissa tavoitteissa tapahtunut perustavanlaatuisia muutoksia. ”Katkoshetken” avulla pyrin alleviivaamaan sitä seikkaa, että kirjoitukset, joita tutkielmassa tarkastelen, on tuotettu eräänlaisissa poikkeustilanteissa. Kyse on ristiriitoja herättävän toiminnan synnyttämästä ajanjaksosta, jossa helposti syntyy vaikutelma perinteiden, jatkuvuuksien, katkaisemisesta. Väitän, että lakkautusuhkan määrittämä tilanne *koetaan* ainakin kirjastojen puolustajien piirissä tietynlaiseksi katkoshetkeksi, eikä tämä seikka voi olla vaikuttamatta myös niihin merkityksiin, joita kantaaottavassa puheessa nousee esille ja joita aion työssäni analysoida.

Näkemys on rinnastettavissa yksilötasolla tapahtuvaan minäkuvan konstruointiin. On pantu merkille, että ihmisillä on usein tapana kirjoittaa omia elämäkertojaan elämänsä kriisi- tai käännekohdissa, hetkillä jolloin omia totuttuja ajatus- ja toimintatapoja on pakko pysähtyä miettimään. Minäkuvan rakentamisessa käytetään todisteina valikoituja osia menneistä tapahtumista, toisaalta se toimii myös tulevan toiminnan käsikirjoituksena. (Alasuutari 1999, 163.)

Nähdäkseni lähikirjastokiistoihin osallistuvia kannanottoja luonnehtiikin voimakkaasti se, että ne pyrkivät siirtämään lakkautuskysymyksen arviointia konkreettisesta ja paikallisesta yleisemmälle tasolle, sekä alueellisesti että ajallisesti. On mielestäni syytä olettaa, että tässä yhteydessä nousee esille erilaisia vakiintuneiksi muodostuneita tulkintoja kirjastojen merkityksestä. Lähikirjastokiistely tarjoaa siis sangen kiinnostavaa tutkimusaineistoa.

Tutkielman pääotsikko, ”Kansa, kirjastot ja katkoshetki”, pyrkii sisältämään ne elementit, joiden välisten yhteyksien ajattelen olennaisesti liittyvän sekä tutkimani aineiston että tekstejä jäsentävien merkitysrakenteiden syntymiseen.

Kansalla viitataan varsinaisen päätöksenteon ulkopuolelle jääviin toimijoihin, toisaalta näen siinä myös yhteyden siihen ”kansan” konstruktion, joka yleisiin kirjastoihin on Suomessa jo kauan liitetty. Mikäli jokin näistä osista otettaisiin pois tai vaihdettaisiin toiseen, näyttäytyisivät sekä tarkasteltava ilmiö että tutkimukselliset tulokset varmasti toisenlaisina.

Ensisijaisena tutkimuskysymyksenäni on se, millaisia toistuvia tulkintoja lähikirjastoista ja niiden merkityksestä nousee esiin näiden kirjastojen lakkauttamiseen liittyvissä ristiriitatilanteissa. Tätä seuraa jatkokysymys siitä, miten näitä tulkintoja tuotetaan. Kiinnitän huomiota myös siihen, onko tulkinnoissa tai niiden tuottamisen tavoissa havaittavissa ajallisia muutoksia. Pyrin etsimään vastauksia lähtemällä liikkeelle konstruktionistisesta, todellisuuden vuorovaiikutuksellista rakentumista korostavasta lähtökohdasta. Jatkan etenemistäni mahdollisimman aineistolähtöistä metodiikkaa hyödyntäen. Tavoitteenani on tätä kautta tuoda esille yksi perusteltu näkemys siitä, miksi kirjastojen lakkauttaminen synnyttää niin voimakkaita vastalauseita.

1.4 Tutkielman rakenne

Käsittelen luvussa 2 tarkemmin tutkielman teoreettista pohjarakennetta, sosiaalista konstruktionismia. Pyrin luomaan yleiskuvan käsitteen taustasta ja ennen kaikkea esittelemään omaksumani lähestymistavan ominaispiirteet, selventäen lopuksi tapaani soveltaa konstruktionistista ajattelua lähikirjastoja käsittelevään aihepiiriin. Luvussa 3 esittelen käyttämäni tutkimusaineiston. Kuvaan periaatteen jolla olen koonnut analyysiin valikoituneet tekstit, perustellen tekemäni valinnat ja rajaukset. Pohdin myös sellaisia aineiston ominaispiirteitä, jotka koen työni kannalta olennaisiksi. Käyttämäni tutkimusmetodiikan lähtökohtia ja luonnetta tarkastelen luvussa 4. Aloitan diskurssianalyttisen lähestymistavan esittelyllä. Tämän jälkeen etenen ns. uuteen retoriikkaan, jonka tarjoamaa välineistöä käytän diskurssien analysoimisen tukena. Luvun lopussa perustelen tekemäni metodivalinnat.

Ennen varsinaiseen analyysiin siirtymistä esittelen vielä kaksi aikaisempaa tutkimusta (luku 5), jotka ovat osittain rinnakkaisia omalle työlleni. Pyrin käyttämään näitä tarkasteluja hyväksi omien tutkimustulosteni kriittisessä arvioinnissa, joten koen niiden käsittelemisen ennen oman analyysini kuvausta tarpeelliseksi. Luku 6 keskittyy empiiriseen analyysiin ja sen tuloksiin. Aloitan analyysiprosessin kuvauksella. Pyrin siinä mahdollisimman tarkasti selvittämään tavan, jolla nostan tutkimustulokset esille. Sovellan työssäni diskurssianalyysia aineistolähtöisesti, luoden sekä aineistolle että itselleni sopivan toimintatavan. Tämän prosessikuvauksen jälkeen esittelen analyysini tulokset ja tiivistän lopuksi keskeisimmät havainnot yhteenvetoon. Tutkielman päättää luku 7, jossa arvioin analyysin onnistumista, mahdollisia saavutuksia ja puutteita. Pohdin tulosten yleistä merkitystä ja esitän näkemykseni siitä, miten niitä voisi olla mahdollista konkreettisella tasolla hyödyntää.

2 Teoreettinen lähtökohta: konstruktioismi

2.1 Ajattelutavan taustaa

Viime vuosikymmeninä humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden väliset rajat ovat jossain määrin liudentuneet. Myös yhteiskuntatieteissä on alettu kasvavassa määrin kiinnittää huomiota kielellisiin ja tekstuaalisiin ilmiöihin. Yhdeksi merkittäväksi syyksi tähän voidaan esittää tiedon/informaation ja sen välityksen korostunutta asemaa nyky-yhteiskunnassa (esim. Mälkiä 1997, 36–37). Onkin ryhdytty puhumaan yhteiskuntatieteiden lingvistiksestä (tai tulkinnallisesta) käännteestä. Tähän kehitykseen liittyy myös esimerkiksi poikkeittieteellisen käsitteen *sosiaalinen konstruktioismi* voimakas esiinnousu. (Väliverronen 1998, 13.) Sosiaalisen konstruktioismin lähtökohta-oletukset toimivat työni teoreettisena pohjarakenteena.

Lähestymistavan kehittymiselle antoivat merkittävän perinnön kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren (1857–1913) ajatukset merkin ja merkityksen kaksijaakoisuudesta. Hän erotti toisistaan ”merkitsijän” ja ”merkityn”: merkitsijä tarkoittaa merkin materiaalista olomuotoa (äänenne tai kirjoitusasu), jälkimmäinen puolestaan sitä käsitettä johon merkitsijä viittaa. Saussuren suurin anti konstruktioismin kehittymiselle oli siinä, että hän korosti merkitsijän ja merkityn välisen suhteen sopimuksenvaraisuutta. (Väliverronen 1998, 23–24.)

Vuonna 1966 Peter Berger ja Thomas Luckmann puolestaan käsittelevät teoksessaan ”The social construction of reality” sitä, kuinka todellisuutta koskevat käsitykset päätyvät nimenomaan kielen avulla tapahtuvan sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä osaksi yksilön jokapäiväistä tietoisuutta (Juhila 1999, 171). Tämä toi sosiaalisen konstruktioismin käsitteen yleiseen tietoisuuteen, joskin termin käyttö on sittemmin levinnyt lukuisiin erilaisiin suuntauksiin, välillä hyvinkin kauas Bergerin ja Luckmannin käyttämästä hahmottelusta (esim. Heiskala 2000, 147).

2.2 Sosiaalisen konstruktioismin määrittely

Käyttööni omaksuman konstruktioismin luonnetta kuvaa se, että käsitteestä puhutaan joskus rinnakkaisena kulttuurintutkimuksena tunnetun suuntauksen kanssa. ”Kulttuurilla” on länsimaisessa ajattelussa usein tarkoitettu jonkinlaista henkisen ja ideaalisen valtakuntaa, jonka on nähty olevan irrallaan

muusta yhteiskunnasta ja sen rakenteista. Kulttuurintutkimukseksi nimitettyä tutkimussuuntausta puolestaan olennaisesti luonnehtii ajatus kulttuurisen ja yhteiskunnallisen irrottamattomasta yhteydestä. (Lehtonen 1994, 15.)

Stuart Hall on luonnehtinut tämän kulttuurikäsitteksen sisältävän sekä yhteiskuntien ja ryhmien muuttuvat elämäntavat että niiden merkitysten verkostot, joita yksilöt ja ryhmät käyttävät jäsentääkseen todellisuutta ja kommunikoidakseen toistensa kanssa (Hall 1992, 11). Kannaltani olennaista tässä on se, että kulttuurin ymmärretään koostuvan erilaisista symbolisista ja materiaalisista käytännöistä, jotka paitsi kuvaavat, myös tuottavat sitä todellisuutta jossa me elämme.

Sosiaalisella konstruktionismilla viitataan siis sellaiseen teoreettiseen kehykseen, jossa korostuu yhteiskuntaelämän ja asioille ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa annettujen merkitysten suhde. Liikkeelle lähdetään siitä ajatuksesta, että millään asialla tai esineellä ei ole mitään itsestään selvää, ”ylhäältä annettua” ja muuttumatonta merkitystä. Todellisuus on rakentunut erilaisista merkitystulkintoista ja tulkintasäännöistä joiden avulla ihmiset suuntivat arkielämässään. (Alasuutari 1999, 55–60; Väliaverronon 1998, 17–19.)

Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtien hyväksymisen ei tarvitse tarkoittaa sitä, että kyseenalaistettaisiin materiaalisen todellisuuden olemassaolo. Kyse on pikemminkin siitä, että emme voi tavoittaa todellisuutta suoraan, ”sellaisenaan”, vaan aina johonkin sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin sidoksissa olevan esityksen, representaation, välityksellä. Se, mitä on olemassa, todella on olemassa. Mutta jos yritämme kuvailla mitä on olemassa, joudumme turvautumaan johonkin kulttuurisesti ”sovittuun” merkitykseen (Gergen 1994, 72.) Jotta toiset ymmärtäisivät viestimme, meidän on ainakin jossain määrin nojaututtava kulttuurissa vakiintuneisiin käsityksiin siitä, mihin jokin merkki tai symboli viittaa. Ilman merkitysten vakiintumista jokapäiväinen suunnistuksemme maailmassa, arkielämässä, olisi melko mahdotonta (Jokinen 1999a, 39).

Kuvailun tapa ei ole riippuvainen kohteestaan: mikään seikka esimerkiksi ”lähikirjastoina” tunnetuissa konkreettisissa laitoksissa ei sanele sitä, kuinka niistä puhutaan. Näin ollen myöskään muutokset kirjastoissa eivät välttämättä tarkoita niitä koskevien puhetapojen muuttumista. Tiettyjen kuvausten vakiintuminen ja ajallinen säilyminen johtuu niiden käyttökelpoisuudesta ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Tämä käyttökelpoisuus voi vaihdella erilaisten kulttuuristen tilanteiden mukaan. Toisaalta vakiinnuttamisen lisäksi käynnissä on myös merkitysten jatkuva muuntuminen, uudet merkityksellistämisen tavat nousevat esille ja ne voivat olla ristiriidassa aikaisempien kanssa. (Gergen 1994, 49–53; Jokinen 1999a, 39.)

Kulttuuriset merkitykset ovat myös käytännön tasolla vaikuttavia tekijöitä. Sillä, miten asioita tai ilmiöitä nimitään ja miten niistä puhutaan tai mihin yhteyksiin ne liitetään, voi olla hyvinkin konkreettisia yhteiskunnallisia seurauksia

(Väliverronen 1998, 19). Hallitsevat merkitystulkinnat ohjaavat käsityksiä siitä mikä on ”oikeaa” ja mikä ”väärää”, jättäen muunlaiset tulkinnat marginaalisiksi (Gergen 1994, 10). Nämä käsitykset puolestaan muokkaavat sitä tapaa jolla elinympäristöä järjestetään. Stuart Hall onkin puhunut ”merkitsemisen politiikasta”. Olettaen, että hyväksytään todellisuuden tulkinnanvaraisuus, voidaan erilaisissa yhteiskunnallisissa kiistoissa nähdä olevan kyse siitä, mikä tulkinta saa hallitsevan aseman. Tiettyjen merkityskokonaisuuksien saaminen hallitsevaan asemaan on sitä, mistä on kamppailtava, sillä näin luodaan kollektiivista sosiaalista tietoisuutta – siten sen avulla voidaan mobilisoida suostumusta niihin tai näihin ratkaisuihin (Hall 1992, 167).

2.3 Lähikirjastojen konstruktionistinen lähestyminen

Vahva ja vakiintunut tapa määritellä kirjaston merkitys ei siis voi olla vaikuttamatta myös niihin päätöksiin, joita kirjastotoimeen liittyen tehdään. Esimerkkinä tästä voidaan palata Mäkisen tarkasteluun lukuhallinnon konstruktiosta: kun rahvaan lukemista koskevilla merkitystulkinnoin tapahtui 1800-luvulla muutos, mahdollistui viimein konkreettinen muutos myös kansankirjastojen perustamisaktiivisuudessa (Mäkinen 1997, 413–414).

Näin ollen voidaan nähdä, että se mitä ”kirjasto” ihmisille merkitsee, minkälaisena sen yhteiskunnallinen rooli nähdään, ei ole muuttumaton, vaan sidoksissa historiallisesti muotoutuneisiin ajattelun malleihin. Ei ole myöskään olemassa vain yhtä selväpiirteistä ”lähikirjastoa”, vaan pikemminkin ”lähikirjastoja”.

Marjatta Okko onkin todennut, että erilaisten arvojen kulloinkin vallitsevat keskinäissuhteet (ts. yleisesti tunnustettu arvopohja) vaikuttavat yleisen kirjastolaitoksen ylläpitämisen legitimaatioon. Erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa myös yleisten kirjastojen tehtävää painotetaan eri tavoin. (Okko 1993, 81.)

Mikään konkreettinen tekijä lähikirjastoissa ei aseta rajoja sille, kuinka ”lähikirjasto” on mahdollista määritellä, vaan on olemassa useita tapoja lähikirjastosta puhumiseen ja sen arvottamiseen. Tilanteessa, jossa lähikirjastojen toimintaa ollaan aikeissa ajaa alas, tulee jokainen asiaan tavalla tai toisella kantaa ottava määritelleeksi mitä ja miksi on ”lähikirjasto”. Määrittelytapa voi olla tietoisesti valittu tai tiedostamatta esiinnoussut, mutta joka tapauksessa etenkin laajaa yleisöä suostuttelemaan pyrkivissä teksteissä puhutapaan yleensä sisältyy ennako-oletus sen jaettavuudesta – siitä, että myös muut voivat hyväksyä kyseisen tavan hahmottaa ”lähikirjasto”.

Se, mitä me kulloinkin ”lähikirjastolla” ymmärrämme, on riippuvainen juuri noista esille nostetuista tulkinnoista. Esimerkiksi kirjastoalalla tai kaupunginvaltuutettujen keskuudessa hallitsevassa asemassa olevat tulkinnat lähikirjastojen merkityksestä voivat olla hyvinkin erilaisia kuin lähikirjaston asiakkaiden. Tulkintojen eroavaisuus voi mahdollisesti olla yksi syy lakkautussuunnitelmien synnyttämille ristiriidoille. Lähikirjastoon liittyvien määrittelyjen

yksityiskohtainen tarkastelu voisikin antaa yhden vastauksen kysymykseen siitä, miksi lähikirjastojen lakkauttaminen koetaan toistuvasti niin voimakkaasti. Erilaisia tulkintoja lähikirjastoista pyrin jäljittämään diskurssianalyttisen lähestymistavan avulla.

Keskityn tässä tutkielmassa kuitenkin vain lähikirjastojen puolustajien tuottamiin representaatioihin. Työlle asetettujen mittasuhteiden rajat on syytä ottaa huomioon: yhden osa-alueen yksityiskohtainen tutkiminen tarjoaa mielestäni suuremman hyödyn kuin laajemman ja luonteeltaan vaihtelevan aineiston väistämättä pintapuolisemmaksi jäävä tarkastelu. On kuitenkin selvää, että kokonaiskuvan täydentämiseksi tarvittaisiin jatkotutkimusta, joka kohdistuu myös lakkautuskiistan muiden osapuolten tulkintatapoihin.

3 Tutkimusaineisto

Olen koonnut tutkimusta varten lähikirjastojen lakkauttamiseen liittyviä kirjoituksia kolmesta eri sanomalehdestä, neljästä ajankohdasta. Mukana ovat Aamulehti (1991), Satakunnan Kansa (1992 ja 1998) ja Helsingin Sanomat (2002). Aamulehden ja Satakunnan kansan vuoden 1992 aineistot edustavat tarkastelussani samaa ajanjaksoa, sillä ne sijoittuvat vuodenvaihteen molemmille puolille, enkä pyri analyysissäni ensisijaisesti paikallisten piirteiden erittelyyn. Olen käynyt läpi lehtien (alkuperäisten tai mikrofilmattujen) lähikirjastokirjoittelun ensimmäisestä lakkautusuutisesta lähtien aina kysymyksen lopulliseen ratkaisuun asti. Esityötä tehdessäni otin talteen kaikki tekstit, jotka vain tavalla tai toisella sivusivat lähikirjastojen lakkauttamista.

3.1 Aineiston syntytilanteet

Aineiston ensimmäiset kirjoitukset ovat Tampereella julkaistavasta Aamulehdestä. Marraskuussa 1991 julkaistiin tietoja suunnitelmista, joiden mukaan kirjastotoimen määrärahojen supistusten vuoksi kaikki sivukirjastot suljetaan kesällä joksikin aikaa ja Pispalan sivukirjasto pysyvästi. Kansalaisten vastustuksesta huolimatta suunnitelmat muuttuivat päätökseksi helmikuun alussa, Pispalan kirjasto sulki ovensa saman vuoden huhtikuussa.

Helmikuun 1992 alussa Porilaisesta Satakunnan Kansasta olivat luettavissa ensimmäiset tiedot aikeista lakkauttaa seitsemän sivukirjastoa: Kaanaan, Kyläsaaren, Käppärän, Pormestarinluodon, Toejoen, Uudenkoiviston ja Väinölän kirjastot. Kyseessä oli yli puolet kahdentoista kirjaston verkosta. Huhtikuussa, voimakkaan vastustuksen jälkeen lakkautuksista kuitenkin päätettiin luopua ja säästöt päätettiin toteuttaa vaihtoehtoisin tavoin.

Asiaan palattiin Porissa kuusi vuotta myöhemmin. Toukokuussa 1998 kirjastolautakunta päätti esittää tällä kertaa kuuden sivukirjaston sulkemista. Tästä alkoi pitkään kestänyt ja hyvin kiivaita sävyjä saanut kiista, joka voimakkuudellaan saavutti myös valtakunnallista huomiota. Lokakuussa kaupunginvaltuusto päätti viimein äänin 33–26 toteuttaa lakkautusehdotuksen ja kaupungin kirjastoverkko puolitettiin.

Viimeinen käsittelemäni ajanjakso on kevät 2002, jolloin Helsingissä pohdittiin Kulosaaren, Käpylän, Roihuvuoren, Tapanilan ja Toukolan kirjastojen

lakkauttamista. Aineistoni on vain Helsingin Sanomista vaikka pääkaupungin kiistaa käsiteltiin myös muissa lehdissä. Huhtikuussa kirjastolautakunta katsoi parhaaksi luopua alkuperäisestä esityksestä ja lopulta päädyttiin sulkemaan vain Toukolan kirjasto.

3.2 Kootun aineiston rajaaminen

Ensimmäisen tutkimuksellisen rajauksen olen tehnyt päättäessäni keskittyä vain mielipidekirjoituksiin, jättäen pois esimerkiksi uutisjutut tai haastattelut. Analyysin toteuttaminen helpottuu, kun aineisto on olemukseltaan suhteellisen yhdenmukaista. Tämä valinta johtaa samalla myös siihen, että puhujiksi rajautuvat pääasiassa ns. ”tavalliset” kansalaiset; henkilöt jotka eivät suoraan pääse varsinaiseen päätöksentekoon osallistumaan.

Päätöksentekijöiden ääni nousee sanomalehtiaineistossa kuuluville lähinnä uutistyyppisissä jutuissa. Niiden mukaan ottaminen olisi helposti kasvattanut aineiston määrän kohtuuttoman suureksi. Toisaalta lähestymistapani huomioiden on hieman ongelmallista, että kyseessä on erilainen journalistinen lajityyppi kuin mielipidekirjoituksissa. *Genren* käsitteellä viitataan mediatutkimuksessa niihin yleisiin käytänteisiin, joiden ohjaamana tietyyppisiä juttuja tehdään. Genre asettaa kirjoituksille omanlaisensa konventionaaliset raamit: uutisgenre edellyttää erilaista aiheenvalintaa, käsittelytapaa ja kielenkäyttöä kuin mielipidekirjoitusten genre (ks. esim. Valtonen 1998, 108). Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa myös tekstien synty tapa on tarpeen huomioida. Koen työni pysyvän mittasuhteisiinsa nähden helpommin hallinnassa, kun syntytapaan liittyviä konteksteja on vain yksi.

On myös melko mahdotonta tietää missä määrin uutisjuttujen sisältämien haastattelulausuntojen muotoutumisessa näkyy toimittajan kädenjälki. Usein ne ovat vain yksittäisiä lauseita, jotka on irrotettu alkuperäisestä puhkokokonaisuudesta ja muokattu lopulliseen julkaisuasuunsa. Toki on syytä pitää mielessä, että myös mielipidekirjoituksia muokataan ja ennen kaikkea karsitaan toimituksissa. Tämä on yksi syy siihen, miksi halusin koota aineistoa useasta eri lehdestä ja eri vuosilta: aineistoa laajentamalla on nähdäkseen mahdollista kiertää mahdollisten toimituksellisten käytäntöerojen vaikutuksia analyysin tuloksiin.

Mielipidekirjoituksiksi olen lukenut myös pääkirjoitukset ja joko toimittajien tai vierailevien kirjoittajien tekemät kolumnit. Nähdäkseen niiden edustama tyylilaji on varsin yhdenmukainen lukijoiden lähettämien mielipidekirjoitusten kanssa. Kirjastokysymyksessä toimittajat myös kuuluvat samaan päätöksenteon ulkopuoliseen ryhmään kuin lehden lukijatkin.

Ennen varsinaisen analyysin aloittamista aineisto koostui seuraavasti: Aamulehti 7 kirjoitusta, Satakunnan Kansa (1992) 20, Satakunnan Kansa (1998) 54, Helsingin Sanomat 23, yhteensä siis 104 tekstiä. Tämä on lähestymistapani ja työn mittaluokan huomioiden varsin suuri määrä. Pääasialliseksi

tutkimusaineistoksi ottamani tekstijoukko on kuitenkin suppeampi. Karsin pois ne kirjoitukset, joissa kirjastojen osuus on lähinnä viitteellinen ja varsinainen sisältö liittyy johonkin muuhun, esimerkiksi paikallisen kunnallispolitiikan yleiseen kommentointiin. Tällä tavoin saatu lopullinen aineisto käsittää 65 mielipidekirjoitusta.

Aamulehti	(1991)	3 kirjoitusta
Satakunnan Kansa	(1992)	13 kirjoitusta
Satakunnan Kansa	(1998)	33 kirjoitusta
Helsingin Sanomat	(2002)	16 kirjoitusta
Yhteensä		65 kirjoitusta

Ns. argumentaatiopositio, puhujan asemoituminen kyseessä olevassa kiistassa, on näissä tutkimissani kirjoituksissa kaikissa sama; lähikirjastojen lakkauttamisen vastustaminen. Näin ollen pyrin keskittämään huomioni erityisesti niihin perusteluihin, joilla kukin kirjoittaja tätä asemoitumista puolustaa.

Mielipidekirjoituksista tekee omalta osaltaan hedelmällistä tutkimusaineistoa niiden tiivis muoto ja tässä tapauksessa myös selvä yhteys tilanteeseen, jossa jokin totuttu ja arvossa pidetty asetetaan kyseenalaiseksi ja sen olemassaolon perusteet joudutaan arvioimaan uudelleen. Lähikirjastokannanottoihin päteekin pitkälti se, mitä Alasuutari on todennut tutkimastaan pääkirjoitusaineistosta: ”niissä keskitytään lähes yksinomaan joltain kysymystä tai kiistaa koskeviin arvonäkökohtiin tekstimäärältään suppeassa muodossa” (Alasuutari 1996, 29).

4 Metodiikka: retorinen diskurssianalyysi

4.1 Diskurssianalyttinen viitekehys

Tutkimusmenetelmäni on aineistolähtöinen, eikä yksiselitteisesti rakennu minkään valmiin metodiikan varaan. Luonnehdin sitä diskurssianalyttiseksi, sillä tähän monitahoiseen ja väljään tutkimussuuntaukseen tukeudun eniten aineistoa tarkastellessani. Diskurssianalyysiä voisi olla osuvampaa luonnehtia metodin sijasta pikemminkin näkökulmaksi. Pyrin siihen, että tuo näkökulma herkistäisi luomaan oman, aineistoon sopivan ja tutkimuskysymyksiin vastaamisen mahdollistavan tarkastelutavan.

4.1.1 Diskurssianalyysin lähtökohdat

Diskurssianalyysiksi nimettyä tutkimusta on tehty lukuisilla erilaisilla tieteenaloilla. Yksinomaan yhteiskuntatieteiden piirissä siihen on imetty vaikutteita milloin mistäkin ja erilaisia painotuseroja on viljalti. Niinpä diskurssianalyysiin tutustuessi törmää pian hämmentävän moniin rinnakkaisiin ja paikoin ristiriitaisiinkin käsitteisiin ja määritelmiin. Ajatus- ja käsiteviidakko voi vaikuttaa niin sekavalta että heikompaa hirvittää, mutta toki sen voi halutessaan nähdä myös Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993, 10) optimistiseen tapaan ”avarana mahdollisuuksien kenttänä”. Seuraan tutkielmassani lähinnä sitä diskurssianalyttistä suuntausta, joka varsin laajalti on omaksuttu suomalaisessa yhteiskuntatieteissä ja jonka tunnetuimpia edustajia juuri Jokinen, Juhila ja Suoninen ovat.

Diskurssianalyysi on eräänlainen teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka avulla on mahdollista tarkastella hyvinkin erityyppisiä kieleen ja sen käyttöön liittyviä kysymyksiä. Se koostuu joukosta kieleen, sen käyttöön ja yhteiskuntaan liittyviä oletuksia, jotka ohjaavat tietynsuuntaisiin kysymyksenasetteluihin ja menetelmällisiin ratkaisuihin. (Valtonen 1998, 96.) Diskurssianalyysi on vain yksi mahdollinen tapa kuljettaa edellä mainitsemiani sosiaalisen konstruktio- onismin perusajatuksia empiirisen tutkimuksen suuntaan. Arja Jokinen on todennut, että diskurssianalyysissä konstruktio- onismin lähtökohtapremissit otetaan vakavasti ja yritetään kehittää sellaisia tapoja lähestyä ja analysoida tutkimuskohdetta, jotka olisivat sensitiivisiä niille. Tutkimuskohteeksi valitaan ne kielelliset prosessit, joiden kautta sosiaalinen todellisuutemme rakentuu. (Jokinen, 1999a, 40.)

Diskurssin käsitteellä viitataan tutkielmassani verrattain yhdenmukaisten merkityssuhteiden muodostamaan kokonaisuuteen, jonka puitteissa todellisuutta tehdään ymmärrettäväksi (ks. esim. Suoninen 1999, 21; Valtonen 1998, 97).

Käytännössä näiden merkityskokonaisuuksien esiin nostaminen tarkoittaa sekä kielellisen että kulttuurisen kontekstin huomioon ottavaa tulkintaa. Tutkijalla on periaatteessa vapaat kädet luoda oma tapansa diskurssien hahmottamiseen. Tutkimuksen onnistumisen kannalta olennaista on tulkintoja koskevien perusteluiden kestävyys.

Diskurssianalyyssissä kaiken kielen käyttämisen nähdään olevan erilaisten versioiden rakentamista todellisuudesta, me konstruimme kielellisesti ne asiat joista puhumme tai kirjoitamme (Valtonen 1998, 97; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18). Tietty puhetapa kumpuaa kulloisestakin tilanteesta, toisaalta se itse myös rakentaa samaista tilannetta: tietynlaisen ”todellisuusversion” esittäminen luo toisenlaisen näyttämön vuorovaikutuksen jatkolle kuin joku toinen (Valtonen 1998, 97).

Merkitysten ajatellaan muodostuvan suhteessa ja erotuksena toisiinsa, muodostaen ns. *merkityssysteemejä* ja sosiaalisen todellisuuden nähdään rakentuvan lukemattomien erilaisten merkityssysteemien kirjosta. Merkityssysteemin tai diskurssin käsitteiden sijaan tai rinnalla toiset tutkijat puhuvat esimerkiksi *tulkintarepertuaareista* (Jokinen & Juhila 1999, 67). Myös edellä mainitsemieni *mentaalisten mallien* (Sulkunen, 2001) ja *puheavaruuksien* (Alasuutari, 1996) voi ajatella olevan samaa sukua. Itse käytän analyyssissäni *diskurssin* lisäksi myös *kehksen*¹ käsitettä, jota esimerkiksi Anssi Peräkylä on käyttänyt halutessaan erityisesti korostaa merkitysten tilannesidonnaisuutta (ks. Peräkylä 1990, 105).

Erilaiset keskenään kilpailevat ja ristiriitaisetkin diskurssit kuvaavat maailmaa, sen prosesseja ja suhteita kukin omasta näkökulmastaan. Sama asia voi saada erilaisissa diskursseissa hyvinkin erilaisia merkityksiä ja painoarvoja. (Valtonen 1998, 97–98; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 24.) Näin ajatellen voidaan esimerkiksi todeta, että riippuu diskursiivisesta viitekehksestä minkälaisena laitoksena ”lähikirjasto” kulloinkin näyttäytyy.

Diskurssianalyyssissä tarkastellaan diskurssien sisäistä rakennetta. Katsantoon sisältyy kaksi tasoa, sekä kielenkäytön mikrotaso että sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin makrotaso (Leiwo & Pietikäinen 1996, 102–103). Kolmannen tason voidaan nähdä muodostavan diskurssien toiminnallisuuden korostaminen: diskurssit nähdään ennen kaikkea toimintana ja analyyssissä tarkastellaan mitä kielen käyttäjä kulloinkin ilmaisuillaan tekee ja tulee tuottaneeksi, tietoisesti tai tiedostamattaan (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 41–42). On myös huomioitava, että diskurssit tulevat kontekstisidonnaisuutensa ohella ymmärrettäväksi

¹ Kehksen käsitteestä sekä tavastani käyttää sitä kerron tarkemmin luvussa 6.2.

vain suhteessa toisiinsa, mikään merkityksellistämisen tapa ei yksinään riitä kattamaan koko todellisuutta (Valtonen 1998, 99).

4.1.2 Diskurssianalyysin soveltaminen

Diskurssianalyysin peruslähtökohdista on mahdollista päätyä moniin erilaisiin tutkimuksellisiin ratkaisuihin. Jakoa selkeärajaisiin koulukuntiin on kuitenkin perin hankalaa tehdä diskurssianalyttisten tutkimusten määrän viime vuosina merkittävästi noustua. Jokinen ja Juhila (1999) ovatkin pyrkineet hahmotamaan erilaisia lähestymistapaan liittyviä painotusmahdollisuuksia neljän ulottuvuusparin kautta.

Ensimmäinen pareista on *tilanteisuus ja kulttuurinen jatkumo* (Jokinen & Juhila 1999, 56–57). Merkitykset rakentuvat aina käyttöyhteyksissään, ”tässä ja nyt”, mutta ovat toisaalta myös sidoksissa laajempiin kulttuurisiin käytäntöihin ja merkityksiin. Esim. tutkimusaineiston määrään ja analyysin tarkkuuteen vaikuttaa se, missä määrin tutkija haluaa näitä kokonaisuuden osia painottaa. Omassa tarkastelussani painottuu enemmän kulttuurisen jatkumon huomiointi. Vaikka varsinaisena tutkimuskohteena ovatkin tietyissä tilanteissa tuotetut yksittäiset tekstit, pyrin analyysin edetessä näkemään merkitykset osana laajempaa kulttuurista kokonaisuutta. Tämän vuoksi olen myös koonnut tutkimusaineistoksi varsin laajan aineiston.

Merkitykset ja merkitysten tuottamisen tavat tekee eron siihen, korostetaanko tutkimuksessa merkitysten sisällön analyysiä vai sitä, millaisia keinoja ihmiset merkitysten tuottamiseen käyttävät (mt., 66). Yksinkertaistaen ilmaistuna kyse on siitä, korostuvatko tutkimuksessa mitä- vai miten-kysymykset. Lähi-kirjastokirjoituksia analysoidessani etusijalla on kysymys siitä, minkälaiseksi ongelmaksi kirjastojen lakkauttaminen määrittyy (mitä-kysymys). Tarkoitukseni on kuitenkin syventää kokonaiskuvaa tarkastelemalla myös tapoja, joilla nuo määrittelyt tuotetaan.

Kolmanneksi ulottuvuudeksi Jokinen & Juhila nimeävät parin *retoriisuus–responsiivisuus* (mt., 77–78). Retorisesti suuntautuneessa tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten tiettyjä tulkintoja todellisuudesta pyritään tekemään sellaiseksi, että muutkin asettuisivat niiden taakse. Responsiivisuutta painottava tutkimus puolestaan keskittyy vuorovaikutuksellisuuteen; siihen miten ihmiset yhdessä, toistensa puheenvuoroihin vastaamalla, rakentavat erilaisia merkityksiä ja näin tuottavat tietynlaista todellisuutta. Oma lähestymistapani on retorisesti virittynyt. Koska tutkimusaineistoni koostuu nimenomaan suostuttelemaan tähtäävistä teksteistä, on luontevaa huomioida analyysissä myös argumentaatioon liittyvä aspekti. Toisaalta olen erityisesti kiinnostunut vakiintuneista diskursseista, jotka toistuvat pääpiirteiltään samanlaisina erilaisissa ajallis-paikallisissa tilanteissa. Retorisuudessa on tässä tapauksessa kyse myös edellisen ulottuvuusparin miten-kysymyksistä: minkälaisessa vuorovaikutteisessa suhteessa diskurssiiviset

muodostelmat ja argumentaatiokeinot teksteissä esiintyvät.

Jokinen ja Juhila kirjaavat diskurssianalyttisessä perinteessä usein olenaisimpana vedenjakajana pidetyn erotuksen *kriittisyyden ja analyttisyyden* välillä vain yhdeksi painopiste-eroksi kolmen edellä mainitun ohella (mt., 85). Kriittisessä diskurssianalyysissä on oltu kiinnostuneita erityisesti kielen ja vallan suhteesta: valta nähdään sosiaalisiin käytäntöihin kietoutuneena ilmiönä (Jokinen & Juhila 1993, 75). Ns. analyttinen diskurssianalyysi puolestaan on enemmänkin sosiaalipsykologisesti virittäytynyt ja sen erottaa kriittisestä myös aineistolähtöisyyden suurempi korostaminen. Tavoitteena on pysyä mahdollisimman avoimena tutkimusaineistosta nouseville jäsenyksille, pyrkien välttämään tietynlaisten tulkintojen ”etsimisen”. Analyttisen tutkimuksen tarkoitus on eritellä yksityiskohtaisesti sosiaalisen todellisuuden piirteitä, ei ottaa poleemisesti kantaa vallitsevaan järjestykseen kuten kriittisessä diskurssianalyysissä. (Valtonen 1998, 97; Jokinen & Juhila 1999, 85–87.)

Oma tutkimustapani sijoittuu tämän kuvitteellisen akselin puoliväliin. Vaikka tarkasteluni pääasiassa perustuukin analyttiseen aineistolähtöisyyteen, olen kiinnostuneempi tiettyjen diskurssien hegemonisuudesta kuin tulkintojen moninaisuudesta. Tarkoitukseni on myös pohtia tiettyjen tulkintatapojen vaikiintuneisuudesta mahdollisesti seuraavia laajempia merkityksiä.

Diskurssianalyysiä soveltavassa tutkimuksessa on tärkeää tiedostaa, että siihen sisältyvät oletukset sosiaalisen todellisuuden tulkinnallisesta luonteesta koskevat myös tutkimusta itseään. Tutkijan esittämät tulokset ovat tulkintoja, joita hän oman taustansa ja perehtyneisyytensä pohjalta aineistosta on tehnyt ja tutkimustulosten arvo määrittyy sen perusteella, kuinka kestävästi tulkinnat on kyetty perustelemaan. Kyse on siis eräänlaisesta argumentoinnista, ei yksiselitteisten totuuksien tuottamisesta. Tähän sopii lisätä myös Alasuutarin esittämä näkemys, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena tulisi olla sellaisten uusien katsantokulmien löytäminen, jotka voisivat tarjota oman panoksensa sosiaalisia ilmiöitä koskevaan keskusteluun (Alasuutari 1995, 25).

4.2 Uusi retoriikka

Sovellan diskurssianalyysissäni myös ns. uuden retoriikan tarjoamaa käsitteistöä ja ajatusmalleja. Tämän lähestymistavan voikin ajatella olevan luonteeltaan lähempänä sosiaalista konstruktionismia ja diskurssianalyysiä kuin puhetaitooppia, joksi retoriikka vanhastaan on ymmärretty (ks. esim. Haapanen 1996, 23–44).

4.2.1 Suuntauksen taustaa

Retoriikalla oli antiikin Kreikassa ja myöhemmin Roomassa merkittävä rooli yhteiskunnallisessa elämässä. Uudella ajalla sen arvo kuitenkin laski. Syyksi on

katsottu tieteelliseen maailmankuvaan kuuluva sisällön ja muodon erottaminen, jonka seurauksena retoriikka rajautui tarkoittamaan vain pinnallista, sisällölle alisteista ja epäolennaista ulkokuorta. (Haapanen 1996, 45; Koistinen 1998, 41.) Esille nousi pyrkimys sellaiseen ajatteluun, jossa kaikki väitteet ovat joko itsestäänselvyksiä tai kiistattomasti todeksi osoitettavissa. Ihmisen rooliksi tuli vain löytää valmiit, olemassa olevat totuudet, jolloin retoriikalle ei juuri jäänyt tilaa. (Perelman 1996, 174–178.)

Viime vuosikymmeninä retoriikka on kuitenkin jälleen alkanut nousta kiinnostuksen kohteeksi useilla eri tieteenaloilla. Uusretorisen suuntauksen alkuunpanijoina pidetään yleensä Kenneth Burkea, Chaïm Perelmania ja Stephen Toulminia, jotka toisistaan riippumatta aloittivat 1950-luvulla retoriikkaa ja argumentointia käsitteleviä tutkimustöitä (Summa 1996, 51–52). Omaan analyysiini lainaan käsitteitä ja ajattelumalleja Perelmanilta ja Burkelta.

Uudessa retoriikassa, toisin kuin klassisessa, korostuu oraalisuuden sijasta tekstuaalisuus. Kuten diskurssianalyysin kehittymistäkin, myös retoriikan uutta nousua voidaan pitää osana yhteiskuntatieteiden lingvististä käännettä. Diskurssianalyttisissä tutkimuksissa onkin usein hyödynnetty uuden retoriikan käsitteitä ja tarkastelutapoja. Diskurssianalyysiä uusi retoriikka muistuttaa siinäkin suhteessa, että se näyttyy hieman erilaisena tieteenalasta ja kulloisestakin auktoriteetista riippuen. (Koistinen 1998, 41; Väliverronen 1998, 13.)

4.2.2 Retoriikan tutkimuksen ominaispiirteitä

Tyypillisesti uudessa retoriikassa ollaan kiinnostuneita argumentaatiosta, kielellisen ilmaisun suostuttelemaan ja vakuuttelemaan tähtäävästä käytöstä. Tarkastelun kohteeksi otetaan ne keinot, joilla erilaisia väitteitä tehdään uskottaviksi ja synnytetään sitoutumista niihin. Tämänkaltainen tutkimus voi periaatteessa kohdistua minkälaiseen esitykseen tahansa, yleisöstä ja käsitellyistä asioista riippumatta. Tavallinen arkipuhekin sisältää jatkuvasti argumentatiivisia piirteitä. Retoriikkaa ei siis ymmärretä asioiden kaunisteluksi tai jopa vääristelyksi, vaan vakuuttelun nähdään olevan olennainen ja väistämätönkin osa kaikkea kielenkäyttöä. (Jokinen 1999a, 46–47; Perelman 1996, 11–12.)

Chaïm Perelman rinnastaakin argumentaation käytännölliseen järkeen ja toteaa, että voimme kiistää retoristen tekniikoiden merkityksen vain siinä tapauksessa, että myönnämme sellaisen intuition olemassaolon joka pakottaa hyväksymään yhden tietyn todellisuuskäsityksen, poissulkien kaikki muut (Perelman 1996, 14–15).

Perelman on etenkin yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien piirissä ollut uuden retoriikan näkyvin edustaja. Hän kyseenalaistaa ulkoisen muodon ja sisällön vastakkainasettelun ja näkee ne toisiinsa kietoutuneina päättelyn ja vakuuttelun elementteinä. Yleensä vain kielenkäytön ulkoisina pidetyt elementit, kuten esimerkiksi kielikuvat tai asioiden esittämisjärjestys, on mahdollista nähdä

myös sisällöllisinä tekijöinä, vakuuttamisen keinoina. (Summa 1996, 62–65.)

Perelmanin argumentaatioteoria nojaa kolmeen osa-alueeseen: *yleisöön, esisopimukseen ja argumentointitekniikoihin*. Argumentointiin liittyy aina – myös tekstuaalisessa aineistossa – jonkinlainen tietoisuus *yleisöstä*, johon puhuja pyrkii vaikuttamaan. Tästä yleisölähtöisyydestä johtuen argumentoivalla puheella tai kirjoituksella on aina joitakin oletuksia siitä, mihin on itsestään selvästi mahdollista vedota uskottavuuden lisäämiseksi. Nämä *esisopimukset* ovat oletettuja yhteisymmärryksen alueita, joita ei itsessään tarvitse erikseen perustella. *Argumentoinnin tekniikoilla* Perelman tarkoittaa niitä kielen käyttöön liittyviä resursseja, joiden avulla väitteiden uskottavuutta voidaan edistää (esimerkit, vertaukset, vastakkainasettelut jne.). (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 6–7; Perelman 1996, 20–25; Summa 1996, 67–71.)

Tutkimieni kirjoitusten yleisösuuntauksessa on Perelmanin käsittein kyse *universaaliyleisöstä*. Tarkasteluun valitsemiani tekstejä ei ole suunnattu jollekin tietylle erityisryhmälle, vaan niihin sisältyy pyrkimys vedota mahdollisimman laaja-alaiseen lukijakuntaan. Tästä johtuen kirjoittaja pyrkivät tukeutumaan seikkoihin, joiden hän voi olettaa olevan yleisesti hyväksytyjä tosiseikkoja, totuuksia ja arvoja (Perelman 1996, 24). Tämänkaltaisen yleisösuhteen myötä on nähdäkseni mahdollista päästä käsiksi kulttuurissamme vallitseviin vakiintuneisiin ja varsin yleiselläkin tasolla liikkuviin kirjastotulkintoihin.

Yleisösuhteeseen liittyy myös Kenneth Burken retoriikkateorian yksi keskeisimmistä käsitteistä, *identifikaatio*. Laajasti ymmärrettynä sillä voidaan tarkoittaa sekä ”yhteisen maaperän” hakemista että jonkin asian määrittämistä tietynlaiseksi (Simons 1989, 10). Identifikaation myötä puhuja pyrkii luomaan yhteisyyttä itsensä ja kuulijoidensa kanssa. Sen avulla henkilö liittyy itsensä tai toimintansa osaksi jotakin laajempaa kokonaisuutta (Summa 1996, 56). Burke toteaa, että identifikaatio tässä merkityksessään on tapa kompensoida erillisyyttä. Mikäli kaikki ihmiset kokisivat maailman täysin samalla tavalla, ”täydellinen” kommunikaatio olisi mahdollista eikä retoriikkaa tarvittaisi. Retorinen toiminta liittyy ristiriitatilanteisiin, tilanteisiin joissa yhteisyyden ja erillisyyden väliset rajat ovat häilyviä. Retoriikan rooli on luoda yhteisyyttä jotta ihmisten välinen yhteistoiminta olisi mahdollista. (Burke 1969, 22–25.)

Retorisen analyysin avulla voidaan siis jäsentää sitä, miten erilaisissa kielellisen vuorovaikutuksen tilanteissa eri osapuolet pyrkivät vakuuttamaan muut omien näkökantojensa oikeellisuudesta. Tätä kautta voisi olla mahdollista ymmärtää paremmin osapuolten omaksumia näkökantoja, niiden taustalla olevia yleisiä perusteita (vrt. Perelmanin *esisopimukset*) sekä eri näkökantojen välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Retoriikan tutkimuksen tehtäväksi voidaan nähdä eräänlaisena kulttuurisena tulkkina ja keskustelun edistäjänä toimimisen. Toisaalta retorisen analyysin avulla voidaan myös pyrkiä välttämään kielellisen suostuttelun piiloista vaikutusta, tuntemalla suostuttelun keinot voimme myös kyseenalaistaa meille tarjottuja ”totuuksia”. (Mälkiä 1997, 31.)

4.3 Perustelut metodivalinnalle

Retorisesti sävyttyneen diskurssianalyysin sijasta tutkimusaineistoani olisi mahdollista tarkastella myös lukuisin toisin tavoin. Tutkimuskysymyksetkään eivät pakottavasti ohjaa juuri tämän metodin valintaan. Diskurssien analyysi ei myöskään ole ainoa mahdollinen tapa edetä omaksumistani konstruktivistisista lähtökohdista kohti empiiristä tutkimusta (ks. esim. Jokinen 1999a, 37–53).

Koen diskurssianalyysin soveltuvan kuitenkin parhaiten tarkoituksiini, koska se ”väljyytensä” vuoksi antaa runsaasti vapauksia muokata metodiikkaa aineistolähtöisesti. Minun ei tarvitse ennen analyysin aloittamista lyödä lukkoon tiettyä toimintakaavaa, vaan voin rauhassa antaa tulkintojeni elää tutkimuksen edetessä. Tämä on mielestäni tärkeä seikka ajatellen sitä, kuinka monivivahteisia aineistoni muodostavat kirjalliset esitykset ovat. Diskurssianalyysi myös jo perusluonteeltaan mahdollistaa hienosyistenkin yksityiskohtien huomioimisen.

Erityisen merkittävää on se, että diskurssianalyysi perustuu sekä tekstien välisten että niiden sisäisten suhteiden tarkasteluun. Merkityskokonaisuudet eivät aineistossa esiinny yhtenäisinä ja selväpiirteinä yksiköinä, vaan toisiinsa suhteissa olevina palasina jotka on aikaa ja ajatusta käyttäen koottava. Asettamalla erillisiä lausumia rinnakkain saattaa tulla paljastaneeksi jotakin kiinnostavaa, joka muutoin jäisi helposti näkemättä.

Tutkimusaineistoni koostuu mielipidekirjoituksista, jotka edustavat argumentoivaa, suostuttelevaa pyrkivää, kielenkäyttöä puhtaimmillaan. Pidän tärkeänä tämän seikan huomioimista analyysin kuluessa. Retorisella analyysillä voin saada lisävastauksia kysymykseen siitä, *miten* merkityskokonaisuudet on tuotettu. Retoristen keinojen tarkastelun myötä on myös mahdollista korostaa aineiston vuorovaikutuksellista sekä tilannesidonnaista luonnetta ja näin rikastaa diskursseista syntyvää kuvaa.

Luvussa 6.1 pyrin tuomaan selvästi esille tapani toteuttaa diskurssien retorista analyysiä käytännössä. Koska muokkaan menetelmää aineiston ja tutkimuskysymysten ehdoilla, ilman tarkkaa ennalta määriteltyä kaavaa, on analyysiprosessin seikkaperäinen kuvaus nähdäkseni välttämätöntä kattavan ulkopuolisen arvioinnin mahdollistamiseksi.

5 Lähikirjastokirjoitusten aikaisempaa tarkastelua

Osittain samaa aineistoa, jota itse käytän, on käsitelty myös kahdessa aikaisemmassa tutkimuksessa. Pasi Kumpulainen (2001) on sosiaalipolitiikan alaan kuuluvassa lisensiaatintyössään ”Merkitty kaupunki” sivunnut Porissa vuonna 1998 käytyä lähikirjastokiistelyä. Lakkautusuhan alla olevien kirjastojen puolustamisen tarkastelu on vain yksi ja melko pieni juonne laajassa kaupunkisosiologisessa tutkimuksessa, joka kohdistuu Porin kaupungin kehitykseen hyvin monitahoisesti. Lähikirjastoja koskeva osa on kuitenkin kannaltani hyvin kiinnostava.

Marika Helovuon on puolestaan artikkelissa ”Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä” (2004) tarkastellut Helsingissä keväällä 2002 käytyä keskustelua. Tämä analyysi tulee varsin lähelle omaa tutkielmaani, ei yksinomaan aineistonsa, vaan myös lähestymistapansa puolesta.

Sekä Helovuon että Kumpulaisen tekemät havainnot tarjoavat mainion mahdollisuuden tulkintojen väliseen vuoropuheluun ja oman analyysini kriittiseen tarkasteluun. Asettamalla rinnakkain kolme näkökulmaa samanlaiseen tilanteeseen on mahdollista tutkielman lopuksi luoda rikkaampi kokonaisnäkemys.

5.1 ”Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä” (2004)

Marika Helovuon analysoi Tuula Sakaranahon kehittämän retorisia merkityksenantoprosesseja kuvaavan analyysikaavion avulla Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelua. Kaaviossa tehdään ero ilmitekstin (argumentointi) ja piilotekstin (retoriikan) välille, ideana on päästä ilmitekstin erittelyn kautta tulkitsemaan piilotekstissä olevia merkityksiä. Ilmitekstin erittely tarkoittaa käytännössä lähilukua, piiloteksti puolestaan voi avautua vain lukijan tulkinnan kautta. Helovuon on sisällyttänyt analyysiinsä sekä kirjastojen säilyttämistä että niiden lakkauttamista puolustavia argumentteja. Aineisto koostuu viidestätoista kirjoituksesta, mukana on niin uutisia kun mielipidekirjoituksiakin.

Päätelmänä Helovuon nostaa näkyviin kolme hallitsevaa teemaa: järkeen vetoamisen, huolen yhteiskunnan heikoimmista ja kirjastojen näkemisen alueensa ”olohuoneena”. Ihmiset mieltävät kirjastolaitoksen tärkeäksi osaksi yhteiskuntaa ja samalla puolustavat yhteiskuntaa joka välittää heikoistaan.

Kirjastolaitos nähdään ”viimeisenä yhteisöllisyyttä ylläpitävänä linnakkeena yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassamme”. Raha ja järki ovat asioita, joita sen enempää kirjastojen puolustajat kuin lakkauttajatkaan eivät kyseenalaista. Lähikirjastojen puolustamisen Helovuo tulkitsee myös hyvinvointiyhteiskunnan puolustamiseksi. Lopuksi hän esittää kiinnostavan kysymyksen ”perinteisen” hyvinvointivaltion ja tietoyhteiskuntakehityksen suhteesta: nähdäänpö ne jopa toistensa vastakohtina vai toisiinsa sulautuneina, mutta eri asioita korostavina? (Helovuo 2004, 84–92.)

Merkittävä ero Helovuon tutkimuksen ja oman asetelmani välillä on siinä, että itselleni retorinen analyysi on pikemminkin apuväline kuin pääasiallinen tutkimusmenetelmä. En myöskään hyödynnä em. analyysikaavion kaltaista valmista jäsenystä, vaan pyrin tarkentamaan metodiikkaa aineistolähtöisesti varsin laveista lähtökohdista käsin. Aineistoni on määrältään laajempi ja sisältää kirjoituksia useilta ajanjaksoilta ja eri lehdistä. Toisin kuin Helovuo keskityn kuitenkin ainoastaan mielipidekirjoituksiin.

Tämänkin mittainen yhdensuuntaisuus aikaisemman tutkimuksen välillä aiheuttaa kuitenkin väistämättä tilanteen, jossa on tietty vaara lipsahdella oman polun ulkopuolelle. Toisaalta laadullisessa tutkimuksessa täysin samastakin aineistosta on mahdollista nostaa esille rajattomasti erilaisia merkityksiä, jotka omalta osaltaan täydentävät kokonaiskuvaa. Olen pyrkinyt edesauttamaan riskien kääntämistä hyödyksi jättämällä Helovuon artikkelin huomiotta varsinaisen analyysivaiheen ajaksi, palaten siihen vasta omien tulosteni jo valmistuttua.

5.2 ”Merkitty kaupunki” (2001)

Pasi Kumpulaisen tekemään tutkimukseen tutustuin vasta vaiheessa, jossa oma analyysini oli jo varsin pitkällä. Voin siis luottaa siihen, etteivät Kumpulaisen tulkinnat ole päässeet juurikaan muokkaamaan omia jäsenyyksiäni.

Kumpulainen on katsonut Porissa syntyneen lähikirjastoliikkeen perustelujen nousseen ”yhteisön, kylän tai lähiön puolustamisesta”. Uhkakuvina näyttäytyivät syrjäytyminen sekä koko kansan sivistysajatuksen hylkääminen. Kirjastot myös tuovat ”universaalin vaikutuksen paikalliseen elämään”, ne yhdistävät oman elinpiirin osaksi muuta maailmaa. (Kumpulainen 2001, 197–200.)

Samaan aikaan Porissa oltiin sulkemassa myös pienkouluja. Molempien lakkauttamissuunnitelmien synnyttämien syvien ristiriitojen Kumpulainen näkee syntyneen ennen kaikkea poliittisen eliitin muotoileman kaupunkipolitiikan ja ihmisten kokemien tarpeiden välisestä erosta. Taloudellinen kilpailukyky ja kaupunkilaisten toivotat maaseutumaiset lähipalvelut eivät ole helposti yhteen sovittavissa. Tätä kautta kirjastokiistakin liittyy kysymykseen demokratian toimivuudesta sekä kaupunkilaisten kokemien tarpeiden ja kaupungille määriteltävien tehtävien välisestä suhteesta. (mt., 197–200.)

6 Analyysi

6.1 Analyysiprosessin kuvaus

Tähtäsin analyysissäni mahdollisimman suureen aineistolähtöisyyteen. Pyrin luomaan tarkoituksenmukaisen tavan soveltaa diskurssianalyttistä lähestymistapaa käytännössä, huomioiden sekä aineiston että tutkimuskysymysten luonteen. En asettanut ennalta itselleni tiukkoja rajoja analyysin toteutuksen suhteen, vaan suhtauduin analyysiin mutkittlevana prosessina, jota ei ole mahdollista kuvata selväsuuntaisena jatkumona alusta loppuun. Tämän prosessin yksityiskohtaisen kuvauksen tarkoituksena on helpottaa analyysin onnistumisen kriittistä arviointia. Rekonstruktio on kuitenkin väistämättä pelkistetty ja pääpiirteisiinsä tiivistetty, jokaisen käännöksen ja ”askel taakse, kaksi eteen” -liikkeen kuvaus tuskin olisi mielekästä.

6.1.1 Työskentelytapa

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa luin varsinaiseksi tutkimusaineistoksi valitsemiani tekstejä läpi useita kertoja, kunnes katsoin pystyväni luomaan alustavia jäsennyksiä toistuvista merkityskokonaisuuksista. Jatkoin läpilukua, testaten nyt aikaisempia hahmotuksia jokaisen lukukerran yhteydessä, lukukertojen kasvaessa jäsennykset alkoivat sekä tarkentua että saada lisää vivahteita.

Seuraavassa vaiheessa tein jokaisesta mielipidekirjoituksesta omat muistiinpanonsa, johon kirjasin sen hetkistä merkitysjäsennystäni käyttäen tekstistä esille nousevia seikkoja, liittyen sekä diskursseihin että niiden yhteydessä esiintyviin retorisiin tekniikoihin.

Tämän jälkeen otin kunkin hahmottamani diskurssin vuorollaan tarkemman tarkastelun alle. Käytännössä tämä tapahtui niin, että poimin tekstien joukosta erilleen ne kirjoitukset, joissa katsoin kyseisen diskurssin esiintyvän. Tein tämän analyysin kuluessa muistiinpanoja, joiden pohjalta aloin kirjoittaa analyysiä alustavasti auki. Tekstien luku ja niiden analysointi jatkui läpi koko kirjoitusprosessin. Käytössäni olivat tässä vaiheessa sekä mielipidekirjoitukset että omat aikaisemmat muistiinpanoni, sillä pyrin yksityiskohtiin syventyessäni pitämään kuitenkin kokonaisuuden mielessäni.

6.1.2 Merkityskokonaisuuksien tunnistaminen

Analyysin alkuvaiheessa suurimpana haasteena oli tietynlaisten itsestäänselvyyksien ylittäminen. Esimerkiksi puheet tasa-arvosta ja sivistyksestä nousivat kirjastoasiaa käsittelevistä teksteistä esille ilman järin suurta päänvaivaa. Mielenkiintoiseksi tarkastelu muuttuikin vasta siinä vaiheessa, kun aloin päästä näiden merkityskokonaisuuksien erittelyssä pintatasoa syvemmälle.

Havaitsin, että tasa-arvoisuus saa erilaisia ilmenemismuotoja tilanteesta riippuen. Samaan tapaan oivalsin toimivan aiemmin hahmottelemani ”kansakunta/kansalaisyhteiskunta”, jäsenyyksen. Olin suunnitellut käyttäväni kaikista merkityskokonaisuuksista puhuttaessa *diskurssin* käsitettä, mutta tässä vaiheessa aloin tuntea tarvetta tehdä ero ”tasa-arvoisuuden” ja ”kansalaisuuden” sekä muiden muodostelmien välille. Päädyinkin ottamaan diskurssin rinnalle *kehyyksen* käsitteen (ks. s. 38–39).

Yrittäessäni avata itsestäänselvyydessään pulmallista ”sivistystä” päätin katella sen ”ohi”, keskittyen erityisesti tapoihin, joilla sivistystulkintaa tuotettiin. Levittämällä näkökulmaa hahmotin lopulta jäsenyyksen, jossa ”sivistys” olikin vain yksi osa laajempaa, eräänlaista ”ideaalia ihmisyyttä” koskevaa kokonaisuutta. Pohdinnan jälkeen nimesin tämän diskurssin ”henkisyudeksi”, koska katsoin sen hallitsevimman piirteen olevan nimenomaan hengen ja materian välisen kahtiajaon tuottamisessa.

Hieman samaan tapaan laajensin yhteisöllisyyteen yhdistyvän diskurssin tarkastelua. Nähdäkseni nimitys ”yhteisöllisyys” olisi jättänyt merkityskokonaisuuden kuvaamisen vajaaksi. Yhteisöllisyys oli tulkintani mukaan yksi osa diskurssia, jossa lähikirjastoja lähestyttiin kaupunginosan elinvoimaisuuteen liittyvän kysymyksenasettelun kautta. Päädyinkin lainaamaan käsitteelle nimen kaupunkitutkimuksen piiristä, termi ”kolmas paikka”² suuntasi mielestäni katseen osuvasti kohti kaupunkimaista tapaa rakentaa alueellista identiteettiä.

Vaati pitkällistä tekstien lukemista, että aloin erottaa yhtenäisen hahmon toistuvalla tavalla tuottaa lähikirjastokirjoituksiin ajallinen ulottuvuus. Tämä diskurssi liittyi usein niin vahvasti tekstien kerrontatapaan, että en osannut heti panna sitä merkille. Alkaessani jo tunnistaa menneeseen suuntautuvan tulkintatavan, löysin teksteistä myös sen luontaisen vastinparin, tulevaisuuden. Nämä yhdessä muodostivat kokonaisuuden, jonka nimesin ”jatkuvuudeksi”. Merkityskokonaisuuden luonne vahvisti myös ajatustani lähestyä lakkautuskiistojen kannanottoja ”katkoshetken” määrittämää taustaa vasten (ks. s. 8).

Lopulta pysyväksi jäi jäsenyys, jossa minulla oli viisi toistuvaa diskursiivista muodostelmaa: *kolmas paikka -diskurssi, henkisyysdiskurssi, jatkuvuusdiskurssi, tasa-arvoisuuden kehys ja kansalaisuuden kehys*.

² Käsitteellä ”kolmas paikka”, ”third place”, tarkoitetaan kodin ja työpaikan rinnalla olevaa julkista tilaa, joka toimii ihmisten välisen vapaamuotoisen kanssakäymisen alueena. Termin kehitti 1980-luvulla yhdysvaltalainen Ray Oldenburg (ks. esim. Oldenburg 2001).

Analyysin yhteydessä kävi ilmi, että mitä itsenäisempänä diskurssi teksteissä esiintyy, sitä helpompi se on tunnistaa. Toisiinsa sidoksissa olevien kokonaisuuksien rajojen määrittäminen ja niiden ”avaaminen” oli hankalampaa. Esimerkiksi ”kolmas paikka” ei juuri esiinny limittyneenä muihin diskursseihin. Sen tunnistaminen ja ennen kaikkea rajaaminen olikin kokemukseni mukaan hieman vaivattomampaa kuin jatkuvuus- ja henkisyysdiskurssien, jotka ovat usein toisiaan tukevassa suhteessa keskenään ja hetkittäin päällekkäisiä. Mikään kolmesta diskurssista ei kuitenkaan ole täysin rakentunut muiden varaan, vaan ne ovat verrattain itsenäisiä tapoja jäsentää lähikirjastokannanottoja.

Kehysten luonteeseen puolestaan kuuluu, että ne ovat voimakkaammin vuorovaikutteisessa suhteessa muihin kokonaisuuksiin, tästä johtuen myös niiden itsenäinen erittely oli sangen työlästä.

Käsittämäni diskurssit tai kehykset eivät myöskään ole ristiriitaisissa asemissa toisiinsa nähden. Tämän voidaan katsoa johtuvan ennen kaikkea siitä, että kirjoitusten argumentaatiopositio oli kaikissa sama; kirjastolakkautusten vastustaminen. Mikäli tutkittavassa aineistossa olisi ollut myös lakkautusten puolustajia, olisi todennäköisesti ollut löydettävissä diskursseja jotka ovat oppositiossa nyt tarkastelemiani kokonaisuuksia vastaan. Mikään diskurssi ei yksin riitä kattamaan koko sosiaalista todellisuutta, ne tulevat ymmärrettäviksi vain suhteessa toisiinsa. Niinpä on syytä olettaa, että tunnistamani diskurssit voivat olla rakentuneita eräänlaisiksi vastakohtiksi sellaisille merkityskokonaisuuksille, joita näissä teksteissä ei esiintynyt. Tästä antaa viitteitä esimerkiksi se, kuinka voimakkaasti henkisyysdiskurssi korostaa ”pehmeitä”, henkisiä arvoja. Sen vastinpariksi saattaisi toisentyyppisestä aineistosta olla löydettävissä esimerkiksi ”realistisen talousajattelun” diskurssi. Vastaavasti jatkuvuusdiskurssin, varsinkin sen menneeseen suuntautuneen puhettavan, vastakohtana voisi toimia vaikkapa ”nykyhetken haasteet”, tyyppinen merkityssystemi.

Paitsi että rajasin tutkimusaineiston käsittämään vain kiistan yhden osapuolen selontekoja, on huomionarvoista myös se, että pyrin nimenomaisesti etsimään tästä aineistosta toistuvuuksia, vakiintuneita tulkintatapoja. Mahdollisten ”sivuäänien” tarkastelu olisi voinut omalta osaltaan paljastaa suurempaa vaihtelua diskurssien välisissä suhteissa. Kuitenkin juuri tulkintatapojen vakiintuneisuuden johdosta pidän todennäköisenä, että mielipidekirjoituksista jäsentämiäni merkityskokonaisuuksia olisi mahdollista löytää myös muunlaisesta aineistosta, myös lakkautusten puolustajien esityksistä. Voimakas diskurssi voi esiintyä hyvinkin erilaisissa konteksteissa.

6.1.3 Argumentaation huomiointi

Erilaisia argumentaation tekniikoita voidaan tunnistaa lukemattomasti, joten katsoin parhaaksi tehdä jo tutkimuksen alkuvaiheessa alustavia suuntaviivoja. Pyrin analyysissäni kiinnittymään lähinnä sellaisiin retorisiin keinoihin, jotka

tukisivat diskurssien tunnistamista ja erittelyä. Kuten diskurssienkin kohdalla, myös argumentaation suhteen katsantotapa eli tutkimuksen edetessä.

Huomioin erityisesti sitä, minkälaisia erontekoja ”meidän ja muiden” välille kirjoituksissa rakennetaan. Kyse on Kenneth Burken käsittein *identifikaatiosta*, jolla puhuja pyrkii luomaan yhteisyyttä yleisönsä kanssa (ks. s. 20). Tähän voidaan katsoa liittyvän myös *kategorisoinnin*, jolla jokin asia, henkilö tai vaikka toiminta leimataan tietynlaiseksi, tiettyjä ominaisuuksia kantavaksi (Jokinen 1999b, 129–130).

Toinen pääasiallinen tarkastelukohde oli se, minkälaisia toistuvia tapoja luoda rinnastuksia tai vastakkainasetteluita teksteissä esiintyy. Tässä yhteydessä käytin myös *kontrastiparin* käsitettä. Kontrastipari luodaan lataamalla toivottuna pidetty asia positiivisilla merkityksillä ja asettamalla sen rinnalle negatiivisesti arvoitettu vaihtoehto (Jokinen 1999b, 153).

Usein viittasin Chaïm Perelmanin *esisopimuksen* käsitteeseen, yleisesti tunnistettujen ja hyväksytyjen etukäteisoletusten huomiointi pystyi mielestäni kertomaan paljon lähikirjastodiskurssien luonteesta. Esisopimusten taustalla on puhujan oletus tietynlaisesta pysyvyydestä; siitä, että asenteet ja suhtautumistavat, jotka johonkin asiaan on liitetty aikaisemmin, ovat edelleen hyväksyttävissä (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 104–106). Etsittäessä vakiintuneita lähikirjastotulkintoja tämäntapaiset etukäteisoletukset ovat nähdäkseni huomionarvoisia.

Vaikka olin pohtinut edellä mainittuja argumentoinnin piirteitä jo ennen analyysin toteutusta, en vältellyt nostamasta tarkasteluun myös muita kiinnostavia retorisia keinoja mikäli koin niiden olevan ilmaisuvoimaisia tutkimuksellisen kokonaisuuden kannalta.

6.2 Tulokset

Olen tunnistanut aineistosta kolme merkityskokonaisuutta, joita kutsun lähikirjastodiskursseiksi: *kolmas paikka -diskurssi*, *henkisyysdiskurssi* ja *jatkuvuusdiskurssi*. Ne ovat suhteellisen yhdenmukaisten merkityssuhteiden muodostamia kokonaisuuksia, jotka toistuvat teksteissä pinnaltaan vaihtelevina, mutta perussisällöiltään yhteneväisinä. Eri diskursseissa korostuvat erilaiset kirjastoihin liitetyt seikat, jokainen diskurssi piirtää näin omanlaisensa lähikirjastokuvan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että diskurssit olisivat tiukasti erillisiä. Ne voivat esiintyä rinnakkaisina, toisiaan tukien, mutta myös jännitteisessä suhteessa toisiinsa, vaikkakaan tunnistamani diskurssit eivät olleet ristiriitaisia keskenään. Merkityskokonaisuudet esiintyvät teksteissä palasina, siten vaikka kaikki lähikirjastodiskurssit voivat esiintyä samanaikaisesti yhdessä mielipidekirjoituksessa. Diskursseja ei siis tule ajatella esimerkiksi teeman, aiheen tai mielipiteen synonyyminä, vaan sirpaleisina tekstiaineksina, joiden väliset yhteydet on mahdollista perustella.

Kolmas paikka -diskurssissa kirjasto representoituu kaupunginosan asukkaiden yhteisenä tilana, sosiaalisena keskuksena. Henkisyysdiskurssin voi nähdä tavallaan rinnakkaisena tulkintana kirjastojen lakiinkin kirjatusta sivistystehtävistä, diskurssissa lähikirjastot edustavat henkistä kehittymistä korostavaa ihmiskäsitystä. Jatkuvuusdiskurssissa lähikirjasto asettuu osaksi suomalaisen yhteiskunnan pitkää kehityslinjaa, kuva rakentuu suhteessa menneisiin ja tuleviin aikoihin.

Diskurssin ohella olen soveltanut analyysissä *kehyksen* käsitettä kuvatessani tulkintaresursseja, jotka voimakkaasti muovaavat lähikirjastokannanottoja, mutta eivät yleensä esiinny laajempina itsenäisenä kokonaisuutena. Ne saavat tunnistettavan hahmon vasta osana varsinaisia merkityssystemejä. Kehykset siis toimivat eräänlaisina diskursiivisina apuvälineinä, jotka otetaan hieman erivivahteisina käyttöön laajempien merkityskokonaisuuksien yhteydessä. Tukeudun käsitteen valinnassa Anssi Peräkylään, joka puhuu kehyksistä ”retorisina resursseina” (Peräkylä 1990, 105).

Kunkin kehyksen sisälle asetettuna käsiteltävä asia näyttäytyy aina hivenen erilaisena. Kehykset antavat käyttäjälleen tietynlaisia retorisia aineksia, joiden avulla hän voi synnyttää, kärjistää, lieventää tai eliminoida ristiriitoja. Näin toimimalla puhuja valjastaa eri kehykset omien tarkoituksensa mukaiseen käyttöön, kehykset puolestaan alistavat diskursiiviset muodostelmat erilaisille strategioille. (Peräkylä 1990, 105.)

Samaan tapaan esimerkiksi Hoikkala sekä Jokinen & Juhila ovat käyttäneet *ressurssin* käsitettä. Peräkylän tavoin he ovat halunneet nostaa esille merkityksennannon joustavuutta ja tilannesidonaisuutta (Hoikkala 1993, 25–26; Jokinen & Juhila 1996, 26–27). Kehys, kuten resurssikin, on käsitteenä kevyempi ja dynaamisempi kuin diskurssi ja siksi mielestäni käyttökelpoisempi kuvaamaan näiden kokonaisuuksien mukautuvuutta ja yhteyttä muihin merkityssystemeihin.

Edellä mainitut merkitysjärjestelmät ovat verrattain laajoja kokonaisuuksia, joiden sisältä hahmottuu erivivahteisia mutta kuitenkin toisilleen rinnakkaisia diskursiivisia näkökulmia. Vaikka yksittäinen näkökulma on mahdollista tunnistaa teksteistä itsenäisenäkin, voi diskurssin/kehyksen ajatella olevan näiden samasta peruslähtökohdasta eri suuntiin katsovien näkökulmien summa. Tämän seikan valottamisen apuna olen käyttänyt käsitettä *puhe*. Termi ei tekstuaalisen aineiston yhteydessä tietenkään viittaa äänelliseen toimintaan, kuten ”puhe” yleensä ymmärretään. Pyrin *puheen* avulla tuomaan käsiteltävään muotoon niitä tapoja, joilla merkityksiä käytännössä tuotetaan. Diskurssi saa analyysille alistuvan ilmiänsä erilaisten puhetaiposten kautta, puhe toimii ikään kuin välittäjänä merkitysten ja niiden tulkitsijan välillä. Esimerkiksi jatkuvuusdiskurssi, jossa lähikirjastot konstruoidaan osaksi ajallista jatkumoa, rakennetaan sekä menneeseen suuntautuen (*”tehty työ”-puhe*) että suhteessa tulevaisuuteen (*”tulevat sukupolvet”-puhe*). Tekstien yksityiskohtaisemman analysoinnin myö-

tä voisi merkityskokonaisuuksien sisäisten ulottuvuuksien tarkastelussa edetä vielä tätä hienojakoisempaan suuntaan ja löytää useampia rinnakkaisia palasia, puhetapoja.

Olen tunnistanut aineistosta kaksi kehystä, jotka olen nimennyt *kansalaisuuden ja tasa-arvoisuuden kehyksiksi*. Kansalaisuus ja tasa-arvoisuus ovat eräänlaisia perusarvoja, jotka nousevat esille kaikkien hahmottamieni lähikirjastodiskurssien yhteydessä. Ne edustavat voimakkaita kulttuurisia esisopimuksia, kyseenalaistamattomia merkityksiä, joiden omaa arvoa ei tarvitse erikseen perustella. Kansalaisuus ja tasa-arvoisuus muodostavat usein eräänlaisen retorisen tukirakenteen, johon lähikirjastodiskurssit kiinnitetään. Tulkintani mukaan tasa-arvoisuus voi olla yhteydestä riippuen joko alueellista tai väestöryhmien välistä. Kansalaisuus puolestaan tulee kirjoituksissa esille joko ”kansakuntapuheen” tai ”kansalaisyhteiskuntapuheen” kautta.

Kehykset muuntuvat itse erilaisissa käyttöyhteyksissä, toisaalta niiden käyttöönotto antaa kullekin diskurssille tietyllä tavalla sävyttyneen leiman. Kun lähikirjastokiistassa otetaan kantaa vaikkapa kansalaisuutta korostavan kehyksen puitteissa, näyttäytyy lakkautuskysymys erilaisena kuin tasa-arvokehyksessä tarkasteltuna. Esimerkiksi tasa-arvoisuuskehyksen esiintyminen henkisyysdiskurssin yhteydessä tuottaa ajatuksen eri väestöryhmien välisestä sivistyksellisestä tasa-arvoisuudesta, kolmas paikka -diskurssissa se liittyy erityisesti alueellisen tasa-arvon vaatimukseen. Kansalaisuus- ja tasa-arvoisuuskehykset eivät ole toisensa poissulkevia, vaan esiintyvät usein yhdessä, täydentäen toisiaan. Tällöin on nähtävissä esimerkiksi kansa/eliitti-tyyppisen vastakkainasettelun esiinnousu lähikirjastojen puolesta argumentoitaessa.

Seuraavaksi tarkastelen yksityiskohtaisemmin kehyksiä ja niiden käyttöä, jonka jälkeen siirryn diskurssien analyysiin. Huomio kohdistuu tällöin siihen minkälaisia lähikirjastotulkintoja diskurssit edustavat, mitä merkityksiä kirjastot saavat diskursiivisesta kehyksestä riippuen. Analyysille antaa suuntaa tasa-arvoisuuden ja kansalaisuuden vaihtelevamuotoisten ilmentymien tarkkailu. Pyrin myös huomioimaan diskurssien välisiä suhteita ja syventämään niistä syntyvää kuvaa erittelemällä retorisia keinoja joita selonteoissa käytetään.

6.3 Kehykset

6.3.1 Tasa-arvoisuuden kehys

Tasa-arvoisuuskehys kohdistaa huomion toisaalta yksilöiden tai väestöryhmien, toisaalta asuinalueiden väliseen tasa-arvoon. Kehys suuntaa lähikirjastojen lakkauttamista koskevan kysymyksen tasa-arvon ihanteeseen korostaen ajatusta, että kirjastot ovat suunnattu *kaikille* ja mikäli lähikirjasto lakkautetaan, ei tasa-arvo enää toteudu. Kysymys rinnastuu myös oikeudenmukaisuuteen: epä-tasa-arvoon johtavat päätökset ovat epäoikeudenmukaisia ja sellaisena yleisesti

tuomittavia tekoja. Tasa-arvoisuuden ihanne on kulttuurissamme äärimmäisen vahva arvo, johon pyrkiminen on tietynlainen itsestäänselvyys. Näin ollen tasa-arvolla on mahdollista kehystää hyvinkin monenlaisia argumentteja. Tasa-arvoisuuteen vetoaminen on tunnistettavissa kaikkien lähikirjastodiskurssien yhteydessä ja myös rinnakkaisena kansalaisuuskehitykselle. Sen voi hyvin katsoa olevan tutkimani lähikirjastoargumentaation syvimmissä ytimessä.

Henkisyysdiskurssin yhteydessä tasa-arvoisuuskehityksellä vedotaan erilaisten väestöryhmien väliseen tasapuoliseen mahdollisuuteen saada sivistystä, täyttää henkisiä perustarpeitaan. Jatkuvuusdiskurssin tasa-arvo on myös väestöryhmien, erityisesti sukupolvien välistä. Samat mahdollisuudet, jotka ovat olleet vanhemmilla ikäluokilla, halutaan taata myös nuoremmille sekä tulevillekin sukupolville. Kolmas paikka -diskurssissa vedotaan alueelliseen tasa-arvoon, uhkakuvana on tiettyjen kaupunginosien suosiminen toisten kustannuksella.

”On haluttu antaa peruspalvelut, joita lähikirjastot ovatkin, tasapuolisesti kaikille asukkaille, myös lähiöissä asuville. Olemmehan veronmaksajinakin tasavertaisia.”

(Toejoen lähikirjaston puolesta, SK 1.9.1998).

”Sivukirjastoja ei tarvitse edes rakentaa ja sieltä saavat uutta ja vanhaa lukemista nuoret ja vanhat. Kirjastot kuuluvat kaikille. Se on pieni joukko, joka vaatii sitä huipputietoa.”

(”Karhunpalvelus, SK 15.9.1998).

”Viemällä kirjastopalvelut suuriin kaupallisiin megakeskuksiin lisätään entisestään asukkaiden eriarvoisuutta. Lapset, seniorit, autottomat ja köyhät eivät pysty hyödyntämään kaukana olevia kirjastoja.”

(”Lähikirjasto ei ole sivuseikka”, HS 23.4.2002)

6.3.2 Kansalaisuuden kehys

Toinen hahmottamani kehys rakentuu kansalaisuuden idealle. Kuten tasa-arvoisuuteenkin, myös kansalaisuuteen vetoamalla tuetaan erilaisia diskursiivisia muodostelmia ja lähikirjastot saavat hivenen erilaisia merkityksiä riippuen kulloisenkin kansalaisuustulkinnan luonteesta.

Kansaan ja kansan tahtoon tukeutuminen on ollut olennainen osa suomalaista poliittista retoriikkaa koko sen historian ajan (Liikanen 2003, 257). Kansalaisuudesta puhuminen on paitsi retorinen keino luoda yhteisyyttä puhujan ja kuulijoiden välille, myös tehdä näkyväksi eroa oletettuun vastapuoleen, päättäjiin. Suomessa onkin hyvin tavallista käyttää juuri kansalaisuutta ”politiikon” vastavoimana, näennäisen ei-poliittisena toimijana (Palonen 2003, 584). Kuitenkin politiikka ymmärrettynä yhteisten asioiden hoitamiseksi on

juuri sitä, mihin myös lähikirjastojen puolustajat omalla tavallaan pyrkivät osallistumaan.

Olen erottanut kansalaisuuden kehyksestä kaksi hallitsevaa puhetapaa, joita nimitän *kansakuntapuheeksi* ja *kansalaisyhteiskuntapuheeksi*. Kahtiajaon tarkoituksena on tuoda esille eroja tekstejä jäsentävän kansalaisuuden luontees- sa. Kansakuntapuhetta esiintyy kaikilla tarkastelemillani ajanjaksoilla. Kansalaisyhteiskuntapuhe puolestaan nousee voimakkaasti esille vasta vuoden 2002 Helsingin Sanomien kirjoituksissa, jolloin se selvästi hallitsee kansalaisuuskeh- yksen kokonaisuutta. Yksinomaan aikaulottuvuudella ajatellen tästä voisi tehdä tulkinnan, että aineiston kattamalla ajanjaksolla kansalaisuuden konstruktio on hivenen muuttunut. Paikallisten erojen vaikutusta kansalaisuuden käsitteeseen on kuitenkin mahdotonta tarkemmin tutkia työn mittasuhteet huomioiden.

Kuten tasa-arvoisuutta korostava kehyskin, myös kansalaisuuskehys saa täy- den merkityksensä vain suhteessa muihin kokonaisuuksiin. Kansakuntapuheen muodossa se tukee henkisyys- ja jatkuvuusdiskursseja, kansalaisyhteiskuntapuhe puolestaan esiintyy lähinnä kolmas paikka ,diskurssin yhteydessä.

Kansakuntapuhe

Toisinaan kirjoitusten ”kansä” hahmottuu tulkintani mukaan suhteessa kansä- kuntaan. Tällöin se assosioituu tietyn maan kansalaisuuteen: kansalla tarkoite- taan nimenomaan suomalaisia, kaikkia maan kansalaisia. Käsitteellä luodaan ero muuhun maailmaan, useimmiten muihin Euroopan kansoihin. Toisaalta tähän ”kansaan” yhdistyy myös historiallinen käsitys suomalaisuudesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta. Kansakuntapuheella puhuja pyrkii synnyttämään yhteisyyttä yleisönsä kanssa luomalla mielikuvaa ”meistä suomalaisista”: yhdenmukaisesti ajattelevasta ja yhteisen historian omaavasta yhtenäisestä kansasta.

Liittyessään jatkuvuus- tai henkisyysdiskurssiin kansalaisuuskehystä käy- tetään tekemään lähikirjastojen lakkauttamisesta kansakunnan kohtaloihin liittyvä kysymys. Kansallinen historia ja vastaavasti kansakunnan tulevaisuus ovat erityisesti jatkuvuusdiskurssin ulottuvuuksia.

Henkisyysdiskurssissa kansakuntapuheesta on vedettävissä yhteys suoma- laiseen kansansivistysihanteeseen. Puhetta luonnehtii tällöin snellmanilainen käsitys ihmisestä, jolla on sivistystarve: potentiaalinen halu kehittyä ihmisenä oppimisen kautta (ks. esim. Mäkinen 1997, 353–355).

Kansallisen hyvinvoinnin edellytyksenä nähdään olevan tasa-arvoisten mahdollisuuksien tämän sivistystarpeen tyydyttämiseen. Yksilötason sivistys on erottamattomassa yhteydessä kansakuntaan. Kansallinen hyvinvointi puolestaan määritetään etenkin suhteessa muuhun maailmaan, vertailukohteena voivat täl- löin olla esimerkiksi ”Euroopan sivistyskansat”. Tulevien sukupolvien katsotaan tarvitsevan samoja mahdollisuuksia sivistykseen kuin aiempienkin.

”Jälkiteollisen yhteiskunnan sosiaalinen tehtävä on myös huolehtia kansalaisten henkisestä hyvinvoinnista... Onneksi kirjasto ei ole yritys eikä siitä saa sitä koskaan tullakaan. Sen tehtävänä on toimia pehmeämmillä arvoilla ja pysyä koko kansan tietokeitana.”

(”Voi kirjastoparka!”, SK 15.3.1992)

Kansalaisyhteiskuntapuhe

Kansalaisyhteiskuntapuheella kansalaisuuskehityksen ”kansä” rakennetaan suhteessa ”eliittiin”. Puhujan ja yleisön välinen yhteisyys perustuu mielikuvaan ”ei-eliitistä”, ”me, tavallinen kansä”. Tämä eliitiksi kutsumani konstruktio on kirjoituksissa päättäjien tai taloudellisten menestyjien muodostama pieni piiri, jonka ulkopuolelle valtaosa väestöstä jää. Kysymys lähikirjastojen lakkauttamisesta koetaan myös kysymykseksi vallanjoosta ja vallan käytön oikeudenmukaisuudesta. Mielikuvaa vain omaa etuaan ajavasta eliitistä tuotetaan usein kulloinkin kaupungissa käynnissä olevien investointisuunnitelmien kautta. Tällöin esimerkiksi Helsingin suunnitelmat rakentaa musiikkitalo tai Porin jäähallin uudistaminen näyttäytyvät eliitin itsekkäänä ”kerskakulutuksena”, jonka kansä joutuu maksamaan. Toisaalta kaupunginhallinto kuvataan raskaaksi koneistoksi, joka vaatii runsaasti kuluja, mutta on haluton kiristämään omaa kukkaronnyöriään. Myös kirjastolaitoksen kehittäminen saatetaan tulkita pienen piirin puuhasteluksi, jolla vaarannetaan peruspalvelut. Yhteistä kaikille kuvauksille on kansä-eliitti vastakkainasettelun luominen. Kansan puolustamiselle ja omalle vilpittömyydelle haetaan tukea etenkin esiintymällä yhteiskunnan vähäväkisimpien puolestapuhujana.

”Porin kaupunki säästää: sivukirjastoja suljetaan, koulujen lakkautuksia harkitaan. Samaa aikaan jäähalliin syydetään miljoonia useiden muiden kerskainvestointien lisäksi. Minkälaisia ovat sellaisen kaupungin arvot, joka vie heikompiosaisilta, lapsilta, vanhuksilta ja työttömiltä sekä samalla antaa niille, jolla jo ennestään on riittävästi ja vähän ylikin?”

(”Kirjastopäätös epäilyttää”, SK 11.6.1998)

Etenkin vuoden 2002 aineistossa roolinsa ottavassa kansalaisyhteiskuntapuheessa ”kansalainen” on aktiivinen toimija. Kansalaiset ovat halukkaita osallistumaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja parantamaan itse omia elinolosuhteitaan yhteisöllisen toiminnan kautta. Edellytyksenä on, että tuolle toiminnalle ei ylhäältäpäin, päättäjien taholta, aseteta esteitä. Lähikirjastojen nähdään tukevan kansalaistoimintaa sekä tietoa että yhteistä tilaa tarjoavina paikkoina, pääasiassa kansalaisyhteiskuntapuhe onkin osa kolmas paikka -diskurssia. Aktiivisen kansalaisyhteiskunnan vastinparina nähdään passiivisuus, välinpitämättömyys yhteisten asioiden hoitoa kohtaan. Tähän lopputulokseen katsotaan päädyttävän jäykän, kansasta vieraantuneen hallintokoneiston tai markkinavoimien

yksipuolisen vallankäytön myötä. Kansalaisyhteiskuntapuheeseen liittyy siis olennaisesti kysymys demokratian toteutumisesta. Kaikille avoimet, helposti saavutettavat kirjastopalvelut nähdään osana toimivaa demokratiaa, jossa kansalaisten ja päättäjien suhde ei niinkään suuntaudu ylhäältä alas, vaan on pikemminkin rinnakkainen.

”Koska näyttää siltä, että emme ole ainoina tätä mieltä, olisi suotavaa, että kaupunki antaisi asiassa mahdollisuuden kansalaiskonsultaatioon. Samalla se näyttäisi hyvää esimerkkiä kansalaista kuulevan hallinnon toiminnasta.”

(”Sanoudumme irti Helsingin johtajista”, HS 24.4.2002)

”Suunnitelmat puolen tusinan lähikirjaston lakkauttamisesta saivat kaupunkilaiset liikkeelle omien lähikirjastojensa puolesta tavalla, joka oikeuttaa puhumaan kansalaisaktiivisuuden riemuvoitosta.”

(”Kansalaisaktiivisuuden riemuvoitto”, HS 26.4.2002)

6.4 Lähikirjastodiskurssit

6.4.1 Kolmas paikka -diskurssi

Nimitän kolmas paikka -diskurssiksi merkityskokonaisuutta, jossa lähikirjastolle määritetty sosiaalinen tehtävä joka voi toteutua jo pelkkien konkreettisten kirjastotilojen olemassaolon kautta. Diskurssissa tuotetaan kuva lähikirjastosta alueensa asukkaiden yhteisenä tilana, joka toimii sekä yhteisöllisyyden edistäjänä että vastaavasti myös syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisijänä. Lähikirjastot nähdään osaksi elävää kaupunkikulttuuria.

Käsitteen ”kolmas paikka” olen poiminut pääasiassa kaupunkitutkimuksen piirissä käydystä keskustelusta. Kodin ja työpaikan rinnalla olevan kaikille avoimen kohtauspaikan merkitystä on viime vuosina pohdittu aktiivisesti etenkin Yhdysvalloissa ja varsin paljon myös Ruotsissa. Liisa Knuuti on todennut, että kolmannella paikalla ei tarkoiteta ”anonyymiä hyörintää ostoskeskuksessa tai kauppakadulla”, vaan kotia lähellä olevaa paikkaa jonne voi mennä tapaamaan muita alueella asuvia ihmisiä. Hän esittää kolmannen paikan tärkeimmäksi merkitykseksi ”paikkaan sidotun yhteisyyden” (Knuuti 2004). Käsitteen taustalla oleva Ray Oldenburg on korostanut mm. sitä, että paikasta ei voi *tehdä* kolmatta, siitä voi vain ajan myötä *syntyä* sellainen ihmisten spontaanin vuorovaikutuksen kautta (Oldenburg 2001, 3). Peter Elmlund on puolestaan kuvannut kolmatta paikkaa tilaksi, jossa ”voi kokea nimetöntä läheisyyttä”. Kolmannen paikan ideaalisiksi ominaisuuksiksi on kirjattu esimerkiksi paikallinen yhteenkuuluvuus, poliittinen vapaus ja mahdollisuus solmia kontakteja erilaisten ja eritaustaisten ihmisten kanssa. (Häkkinen & Turunen 2004).

Käsite on yhdistetty kirjastoihin joskus aiemminkin. Esimerkiksi Berndtson

on kirjoittanut kirjastosta ”tietoyhteiskunnan kolmantena tilana” (Berndtson 2003), onpa Tampereen kaupungin kirjastotoimen strategiakin saanut otsikon ”Kaikem paree kolmas paikka” (Tampereen kaupunki 2002).

Kolmas paikka -diskurssissa lähikirjasto konstruoituu kaikille avoimeksi kohtaamispaikaksi. Kirjasto on alueensa ”keskipiste”, joka ylläpitää väestön sosiaalista koheesiota. Kirjoituksissa korostuvia abstrakteja arvoja ovat yhteisyys (”kaikkien kirjasto”) sekä yhteisöllisyys, jonka myös Helovuori (2004) on nostanut artikkelissaan esille lähikirjastokeskustelua sävyttäväksi teemaksi.

”Yhteisöllisyys” on analyysin kannalta hivenen epämääräinen ja tarkennuksia vaativa käsite. Tulkintani mukaan lähikirjastokirjoitusten yhteisöllisyys avautuu etenkin yhteishengen ja yhteistyön kautta. Tasa-arvoisuuden kehystä käyttäen lähikirjasto kuvataan alueensa ainoaksi julkiseksi palvelumuodoksi, joka on aidosti kaikille yhteinen, niin köyhille kuin rikkaillekin. Eri-ikäiset ja erilaiset sosiaaliset taustat omaavat ihmiset voivat kohdata toisensa. Tätä kautta lähikirjasto sekä luo että ylläpitää kollektiivista yhteishenkeä ja yksilöiden alueellista identiteettiä, avointa tietoisuutta tiettyyn rajattuun ryhmään kuulumisesta. Kirjastokokemusten kautta etenkin lapset oppivat arvostamaan omaa asuinalueitaan, lähikirjaston nähdään toimivan eräänlaisena siltana yksilön ja ympäröivän yhteisön välillä. Yhteishenki on kiinteässä yhteydessä yhteistyöhön, joka puolestaan näyttäytyy omien elinolosuhteiden kansalaislähtöisenä kohentamisena.

Yhteisöllisyys tulee esille siinäkin, että kohtaamispaikkojen ohella lähikirjastot ovat myös ”kontaktipaikkoja”. Tämä merkitys tuotetaan erityisesti yhteiskunnan heikoimpien, erityisesti yksinäisten ja syrjäytyneiden, puolesta puhumisen kautta. Kirjasto kuvataan monen viimeiseksi kosketuspinnaksi elinympäristöönsä ja sen muihin ihmisiin. Yhteisöllisyyteen sidotussa tulkinnassa lähikirjastot assosioituvat ihmisläheisyyteen, turvallisuuteen ja kodinomaisuuteen.

”Paikan, jossa ihmiset voivat viihtyä vaikkapa ”yksin yhdessä”, kuten kirjasto, täytyy lähtökohtaisesti tarjota ihmiselle luonnollisia sosiaalisia kontakteja, mahdollisuuksia oppia ja kokea uutta ja olla osa omaa kulttuuriympäristöään. Kenenkään ei pitäisi joutua hakemaan sosiaalista kontaktia tai vapaa-ajan toimintaa esimerkiksi vain ostamisen varjolla.”

(”Lapsen käteen kirja, ei kilisevää kassia”, HS 24.4.2002)

Yhteistyötä luonnehtii yhteisöllisyyden suhde kansalaistoimintaan. Kolmas paikka -diskurssissa kansalaisuus saa kansalaisyhteiskuntapuheeksi nimittämäni asun. Omat intressit pyritään häivyttämään, kun kirjoittajat painottavat puhuvansa ”meidän kaikkien” puolesta. Eri väestöryhmien aktiivisuutta lähikirjastoasiassa tuodaan voimakkaasti julki, se näyttäytyy paitsi osoituksena kirjaston tärkeydestä, myös yhteishengen konkreettisena ilmauksena. *”Meille on tullut entistäkin selvemmäksi, että me olemme oikealla asialla, ja ennen kaikkea asiam-*

me on erilaisille sosiaaliryhmille yhteinen. Me emme luovuta.” (SK 23.11.1998). *”Käpyläläiset ovat aktiivista väkeä eivätkä jää kädet taskussa katsomaan kirjastonsa alasajoa.”* (HS 14.4.2002). *”Kulosaaren kirjasto on pelastettava. Kulosaarelaiset eivät anna periksi.”* (HS 24.4.2002).

Yhteisöllisyyden merkitykseen voidaan päästä käsiksi myös tarkastelemalla siihen usein liitettyä kontrastiparia ”kyläyhteisö/slummi”. Positiivisesti arvotettu lähiö on kylämäinen kollektiivi, jossa vallitsee liki myyttisen agraari-Suomen ominaisuuksiksi kuvatut toisista välittäminen, yhteishengen ryydittäminen, yhteistyö ja vahva sitoutuminen kotipaikkaan. Negatiiviseen lähiökuvaan puolestaan liittyvät miltei kaikki urbaanin yhteiskunnan nurjat puolet. Se on ”*sosiaalisen pahoinvoinnin keskus*”, levoton, turvaton ja epäviihtyisä.

”Toivottavasti – sitten kun hanke tulevien kaupunkilaisten kiertoajelusta on toteutunut – ajoreittiin lisätään pikainen läpiajo Kaanaa-nimisen sosiaalisesta pahoinvoinnista kärsivän reservaatin läpi, oppaan selostaessa, että ”tällä paikalla sijaitisi toimiva kyläyhteisö, ennen kuin sieltä leikattiin palvelut kerta-laakista pois.”

(”Kaanaasta”, SK 9.5.1998)

”Toisaalta suurkaupungin elämän tekee siedettäväksi juuri kyläyhteisömainen elämäntapa. Kulosaari on tällainen kyläyhteisö, jonka sosiaalinen elämä keskittyy kirjastoon.”

(”Kulosaarissa ei nyt aiota antaa periksi”, HS 24.4.2002)

Kolmas paikka -diskurssissa puhe lähikirjastoista onkin vahvasti myös puhetta kaupunginosista ja niiden välisestä tasapainosta. Tässä yhteydessä tasa-arvoisuus nousee hallitsevaksi tekijäksi. Sen kautta kirjastokysymys määrittyy osaksi kaupunkirakenteen kehitystyötä ja uhkakuvana nähdään laita-alueiden näivettyminen erityisesti keskikaupunkia suosittaessa. Ihanteellinen asuinalue on teksteissä ikään kuin pohjoismainen hyvinvointivaltio pienoiskoossa, kansankoti jossa kannetaan huolta heikoimmistakin.

Toistuvasti käytetty retorinen keino on kirja/pullo-rinnastuksen esille nostaminen. Lähikirjaston sosiaalisen merkityksen korostuminen tehdään näkyväksi asettamalla sen vastinpariksi jälleen yksi osa kansallista omakuvaa, ”suomalainen viinapää” (ks. esim. Peltonen 1988, 3–11). Argumentaatiossa uusinnetaan jatkuvasti oletusta kansan taipumuksesta kohtuuttomaan alkoholinkäyttöön. Esioletuksena lausumissa on, että kaupunginosat tarvitsevat kaikille avoimen kohtaamispaikan. Mikäli paikallinen kirjasto suljetaan, jäävät ainoiksi vaihtoehtoiksi joko täydellinen muista eristyminen tai ei-toivotut ajanviettotavat. Molemmat tiet johtavat syrjäytymiseen ja pahoinvointiin. Joissakin tutkimissani kirjoituksissa alkoholin paikan vastinparissa saattavat ottaa esimerkiksi ”*striptease-luolat*” tai ”*väkivaltaviihde*”, perusidea säilyy kuitenkin samana.

”Ja vielä lopuksi, kuinkahan paljon syrjäytyneen henkilön elämän raiteilleen-palauttamiseen tulee kulumaan rahaa kaupungin kassasta, jos monien viimeinen kontakti yhteiskuntaan, kirjasto, viedään pois.”

(”Kirjastosta”, SK 11.9.1998)

”Halutaanko todella mennä siihen kehityssuuntaan, jossa lähin ihmisten kohtaamispaikka ja olohuone on useimmissa kaupunginosissa surullisen tuttu keskikaljakuppila?”

(”Lapsen käteen kirja, ei kilisevää kassia”, HS 24.4.2002)

Tämän kaltainen kontrastointi näyttää olevan verrattain pysyvästi sidoksissa lukemis- ja kirjastopuheeseen, nähtiinhän kirja ja pullo toisillensa vaihtoehtoisina jo 1800-luvun keskusteluissa. Uskottiin, että viinanjano olisi mahdollista korvata tiedonjanolla (Mäkinen 1997, 275–277). Nyt tosin säätyläisvaikuttajien konstruoiman ”kansan” tilalla ovat ennen kaikkea elämänsuuntaansa vielä hakemassa olevat lapset ja nuoret. Kiinnostava piirre tässä analogiassa on myös se, että mielipidekirjoituksissa maalataan hanakasti mielikuvaa jossa huolestunut ”kansa” puolustaa perusoikeuttaan sivistyä ”eliitin” ollessa perin vastuutonta ja lyhytnäköistä. Roolit ovat kääntyneet puolessatoista vuosisadassa ylösalaisin.

6.4.2 Henkisyysdiskurssi

Henkisyysdiskurssiksi nimeämässäni merkityssysteemissä kirjastot määrittyvät ihmisen henkisten tarpeiden tyydyttämisen kautta. Diskurssi rakentuu ihmiskäsitykselle, jossa henkiset puolet asetetaan korkeammalle tasolle kuin fyysiset tai materiaaliset puolet, kirjastot edustavat näitä ”pehmeitä” henkisiä arvoja ”kovien” sijaan. Tulkinnessani tätä ”henkistä” edustavia aineistossa esiintyviä käsitteitä ovat esimerkiksi *”sivistys”, ”elämykset”, ”oppiminen”, ”järki”* tai *”sielu”*. ”Aito” ihmisyyden edellyttää henkistä kehitystä, joka nähdään eräänlaiseksi perustarpeeksi, puhutaan *”henkisestä nälästä”*. Nälän tyydyttäjänä on etenkin kirjallisuus, lukuharrastus. Usein tähän henkiseen perustarpeeseen liitetään tietynlainen syrjäytymistendenssi; hengenravintoa tarvitaan patoamaan ihmisen luontainen taipumus luiskahtaa järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolelle.

Kansalaisuus, jonka varaan diskurssi voimakkaasti rakentuu, on puhetta kansakunnasta, näin kirjastojen julkilausuttu sivistystehtävä näyttäytyy diskurssissa väylänä kansan ja kansakunnan hyvinvointiin yksilön, kansalaisen kautta. Tasa-arvoisuus yhdistyy tasavertaisuuden mahdollisuuksiin kasvaa ihmisenä ja jalostaa omaa maailmankuvaansa, välttää syrjäytyminen sivistymällä. Kansalaisuus ja tasa-arvoisuus ovat diskurssissa tiukasti yhteen limittyneitä.

Retorisen uhrikuvan muodostavat etenkin lapset ja nuoret, joiden katsotaan kärsivän mikäli mahdollisuuksia rakentavaan ajankuluun ja itsenäiseen oppimiseen ei tarjota. Tämän tapaisesta argumentaatiosta on jälleen helppo vetää yhtey-

perinteisen kansansivistystyön alkujuurille, jolloin etenkin kaupunkien uuden työväestön katsottiin olevan vaarassa ajautua väärille urille ilman henkisesti kehittäviä virikkeitä (Hietala 1999, 20–21). Perusoletuksena näissä tulkinnoissa on, että vakaat yhteiskunnalliset olot edellyttävät jokaisen saataville ulottuvia sivistysmahdollisuuksia.

”Jos halutaan ainakin osakaan katulapsista saada käyttämään ylimääräinen energiansa purkautumaan muuhun, kuin kaiken särkemiseen ja heidät pois kaduilta, olisi heidän henkinen nälkänsä saatava tyydytetyksi.”

(”Kaupungin sivistystoimesta”, SK 17.3.1992)

”Pienille lapsille arvomaailman välittäminen, mielikuviutus, viestintä, oikeakielisuus, kouluvalmiudet keskittymiskykyä unohtamatta kehittyvät lukemisharrastuksen kautta. Kirja on ystävä, josta on hyötyä.”

(”Älkää sulkeko kirjastoja”, SK 11.6.1998)

”Kun ainakin sanallisella tasolla päättäjät ovat huolissaan syrjäytyneen, vai pitäisikö sanoa syrjäytetyn nuorison kohtalosta, miksi he päättänevät sulkea kirjastoja, joissa nuoret voisivat saada väkivaltaviihdettä ylevämpiä virikkeitä?”

(”Nuorille muuta kuin väkivaltaviihdettä”, HS 23.4.2002)

”Sivistys” liitetään lähikirjastokirjoituksissa voimakkaimmin nimenomaan kirjallisuuteen ja esimerkiksi rinnastus kirja/pullo esiintyy taajaan myös tässä puheessa. Henkisyysdiskurssin sivistyskäsitteilyksen voisikin luonnehtia seuraavan – Henrik Steniuksen sanoin – ”vanha-luterilaista kinkerilogiikkaa”: lukemaan oppiminen on oppimista ajattelemaan oikein (Stenius 2003, 354).

”Kirjallisuuden myötä kieli voi hyvin tai huonosti. Jos kieli näivettyy, ajattelu rappeutuu. Vähävivahteisella kielellä maailmaa habmottavia ihmisiä on helppo manipuloida. He eivät ole kansalaisia vaan laumaa. Hyvän kirjallisuuden elintilan kaventaminen on yhteiskunnallisesti vaarallista.”

(”Kirjasto on kielen koti”, HS 24.4.2002)

”Jos lähikirjasto lakkautetaan, on varmaa, että ainakin monen lapsen lukuharrastus taantuu ja kiusaus pahantekoon kasvaa, kun rakentavaa ajankulua ei ole tarjolla.”

(”Lähikirjastot säilytettävä”, HS 24.4.2002)

Mielenkiintoisen vivahteen tähän diskurssiin tuo se, että vaikka sivistys toistuvasti yhdistetäänkin ns. korkeakulttuuriin, korostetaan myös lähikirjastojen edustavan kansanomaisuutta, ”matalan kynnyksen” kulttuuria.

”Turvatkaamme myös tulevaisuuden sukupolvelle klassikoihin tutustumisen mahdollisuus unohtamatta mummoja ja pappoja. Tavatkaamme entisten kansakoulun opettajien arvokkaasti viitoittamalla kansan sivistämisen tiellä.”

(”Sivukirjastot”, SK 15.5.1998)

Tämän sivistystulkinnan retoriseksi vastinpariksi asetetaan materialismi, joka unohtaa ihmisen henkiset tarpeet. Materialismiin liitetään talouselämä, raha, jonka edustajat kategorisoidaan *”keinottelijoiksi”* tai *”markkinamiehiksi”*. Puhutaan myös *”kasvottomista byrokraateista”*, jolloin viholliskuvaksi tuotetaan kansalaisista vieraantunut hallinnollinen koneisto. Toisaalta henkisen, sivistyneen, ihmisyyden vastakohtaksi voidaan tuottaa myös fyysisuus, ts. urheilu, järjen ja ajattelun vastakohtaksi nyrkit tai aseet.

”Jos jätettäisiin yksi sotahävittäjä hankkimatta, sillä rahalla voisi taata monen iloa, huvia ja tietoa kävijöilleen tarjoavan kirjaston säilymisen.”

(”Lähikirjastot ja harrastus”, SK 1.3.1992).

”Onko päättäjien mielestä tärkeämpää tukea miljoonainvestoinnein suppean porukan harrastusta, jossa aikuiset miehet verissäpäin, nyrkit ja kepit apuvälineinä tappelevat pienestä kumin palasesta jäähallissa, vaiko koko väestön sivistystä ja tietotaitoa koulujen ja kirjaston myötä.”

(”Mikä on tärkeää”, SK 14.5.1998).

Talouskeskisten lakkautuspäätösten luonne aidolle ihmisyydelle vieraana saadaan tehokkaasti esille nimeämällä ne *”barbariaksi”*, tarkoitettiinhan *”barbaarilla”* alun perin kreikkaa osaamatonta *”muukalaista”*, nykyisin *”sivistymätöntä”* tai *”raakalaista”*. *”Minä en nimittäin voi käsittää, miten kaupunginvaltuusteolla on otsaa tehdä niin barbaarisluontoinen päätös kuin kirjastopalvelujen supistaminen on.”* (”Kulttuurimaine meni”, AL 17.12.1991). *”Humanismi ja sivistys on kadonnut tästä kaupungista, kun virkamiehet, poliittiset päättäjät ja kaupunginjohto ovat yksimielisesti lähteneet barbarian tielle.”* (”Sivukirjastot”, SK 15.5.1998).

Merkityskokonaisuus nivoutuu toistuvasti jatkuvuusdiskurssiin korostaessaan perinteisen hyvinvointivaltion kaikille kansalaisille tarjoamia yhdenvertaisia sivistysmahdollisuuksia ja näiden mahdollisuuksien tarjoamista myös tuleville sukupolville. Lähikirjastojen lakkauttaminen leimataan lyhytnäköisyydeksi, sillä *”säästöt menetetään moninkertaisesti tulevina vuosina, kun syrjäytymisen aiheuttamat kustannukset lankeavat maksuun.”* (Pormestarinluoto tarvitsee kirjastoa, SK 26.9.1998).

Toisaalta arvokkaana pidetään myös lähikirjastojen tarjoamaa mahdollisuutta virkistytymiseen, *”henkiseen helpotukseen”*. Tässä yhteydessä on tavallista viitata samoihin taloudellisiin ongelmiin joilla kirjastojen lakkauttamisia on

perusteltu. Lähikirjastojen merkityksen kuvataan erityisesti korostuvan vaikeiden yhteiskunnallisten olojen, kuten laman, yhteydessä. Kyse on varsin tehokkaasta retorisesta keinosta, sillä tämäntapaisella puheella vetoaminen vaikeiden aikojen aiheuttamiin säästötarpeisiin saadaan ikään kuin käännettyä ympäri. Omaa asemoitumista tuetaan vastapuolen omalla argumentilla.

”Onko aivan välttämätön säästökeino – juuri ennätysmäisen työttömyyden aikana – vaikeuttaa hengen ravinnon saatavuutta.”

(”Lähikirjaston anti ahtaan ajan päivinä”, AL 20.12.1991)

”En oikein ymmärrä koko ajatusta kirjastojen lopettamisesta tällaisena aikana, jolloin työttömyys on tuonut ihmisille enemmän aikaa ja suuremman tarpeen kirjaston palveluille.”

(”Voi kirjastoparka!”, SK 15.3.1992).

Henkisyysdiskurssi esiintyykin vahvimpana juuri 1990-luvun alun aineistossa, jolloin sitä kuljettaa eteenpäin tietoisuus syvimmästä lama-ajasta. Sen sijaan Helsingin vuoden 2002 lähikirjastokiistan yhteydessä sitä harvemmin tapaa. On mahdollista ajatella (tosin vaikeampaa todentaa), että tämä seikka korostaa diskurssin yhteyttä jonkinlaiseen kriisitietoisuuteen, ollen varsin vahvasti sidoksissa aikansa yleiseen keskusteluilmastoon.

Kun kirjastot asetetaan edustamaan ”henkistä”, joka samalla tulkitaan ihmisenä olemisen arvokkaimmaksi piirteeksi, tulee helpoksi nähdä lähikirjastojen lakkauttaminen eräänlaisena symbolisena hyökkäyksenä tätä ”jalointa” ihmisyyttä vastaan. Yksittäisenkin lähikirjaston puolustaminen voi tätä myötä olla myös sivistyksen ja henkisen kulttuuriperinnön – sekä yleismaailmallisen että paikallisen – puolustamista.

”Kirjastot on osa tätä Poria. Ilman niitä odottaisimme asemalla maitojunalla Tampereelta tulevaa aikamerkkiä. Ja onnellisina olisimme ajan hermolla. Kirjastot meistä tekee Ihmisiä, isolla iillä.”

(”Kirjastoista”, SK 11.9.1998.)

6.4.3 Jatkuvuusdiskurssi

Jokaisen kolmen ajanjakson aineistossa esiintyy merkityskokonaisuus, jossa lähikirjastokysymys sijoittuu menneiden ja tulevien aikojen välillä kulkevalle aikajanelle. Toistuvana retorisena keinona on historian osoittamiin totuuksiin vetoaminen, usein korostetaan kirjastojen merkitystä osana itsenäisen kansakunnan ja hyvinvointivaltion kehitystä. Kutsun seuraavassa tätä osaa ”tehty työ”-puheeksi. Toisaalta kysymykseen lähikirjastojen lakkauttamisesta asemoidutaan myös sen oletettujen seurausvaikutusten kautta, jolloin on kyse ”tulevat suku-

polvet” -puheesta.

Näiden kahden ajallisen ulottuvuuden suhteesta muodostuu kokonaisuus, jonka olen nimennyt *jatkuvuusdiskurssiksi*. Diskurssin sisältämät puhettavat esiintyvät aineistossa joskus itsenäisesti, yleisimmin ne kuitenkin ovat sidoksissa toisiinsa. Jatkuvuusdiskurssi ja henkisyysdiskurssi ovat hyvin läheisessä suhteessa toisiinsa, usein ne esiintyvät päälletysten. Puheeseen kansan henkistä tarpeista yhdistetään ajallinen aspekti jatkuvuusdiskurssin muodostaman kokonaisuuden myötä.

”Tehty työ”

Tehty työ -puheella konstruoidaan kuva lähikirjastoista, jotka ovat osa pitkäjän- teisten kehitysponnistusten tuloksena syntynyttä kirjastoverkkoa. Kirjastoverkko puolestaan on osa suomalaisen yhteiskunnan niin ikään pitkään jatkunutta rakentamista. Näin syntyy ymmärrys edeltävien sukupolvien ansiokkaasta työstä, jota nyt ollaan tekemässä merkityksettömäksi. Diskurssi tukeutuu vahvasti ”suureen kansalliseen kertomukseen”; kaikille tuttuun tarinaan siitä, kuinka köyhästä ja alistetusta kansasta luotiin menestystarina nimeltä Suomi. Kertomuksessa kieli, kirjallisuus ja kansan sivistäminen ovat merkittävässä asemassa. Kirjastolaitos on toiminut yhtenä niistä peruspilareista, joihin tukeutumalla on saavutettu itsenäisyys ja noustu vauraaksi hyvinvointivaltioksi. Kansalaisuus yhdistyy kansakuntaan samalla tavalla kuin henkisyysdiskurssissakin.

”Suomeen on vuosikymmenien työllä ja uhrauksin saatu hyvin toimiva kirjastojärjestelmä. On järjetöntä romuttaa tämä suomalaisen sivistystason kohottamiseksi tehty työ tilapäisen varojenpuutteen takia.”

(”Kaljaa vai kirjoja nuorille”, SK 3.2.1992)

”Suomi tehtiin suoraan kirjaan. Kirjastot tehtiin suoraan Suomeen, köyhään maatalousvaltaiseen puoli-itsenäiseen suuriruhtinaanmaahan. Mutta ne tehtiin, suoraan suuriksi ja rikkaiksi. Ja ihmiset tulivat, lainasivat ja palauttivat, sillä he osasivat lukea.”

(”Lainan päivä”, SK 8.2.1992)

Lähikirjastojen lakkauttamiset pyritään näyttämään turhiksi myös vetoamalla siihen, että tilapäiset ja paljon suuremmatkin vaikeudet on kyetty voittamaan ennen, miksei siis myös nyt: *”Historiasta on tunnettu totuus, että köyhinäkin aikoina kansan kannattaa panostaa koulutukseen ja kulttuuriin. Ne ovat pohja paremmalle ajalle. Porissa näin ei nähdä.”* (”Vähärauman sivukirjaston puolesta”, SK 1.6.1998).

Kollektiivisen historian konstruoinen ohella kirjoituksissa tuotetaan runsaasti myös yksilötason kertomuksia. Narratiivin käyttö on tehokas tapa tuoda käsiteltävä asia lähelle yleisön omaa kokemuspiiriä ja vedota kuulijoi-

den tunteisiin. Tarinamuotoista kerrontaa seuratessaan lukija myös tulee itse tehneeksi ne johtopäätökset, joihin kirjoittaja pyrkii. Niinpä henkilötasolla liikkuvan kertomuksen kautta kertoja näyttäytyy vilpittömänä, suostuttelu tai vakuuttelu ”piiloutuu” muisteluksen taakse (Jokinen 1999b, 144–145). Muistaminen ja muisteleminen onkin mahdollista nähdä myös nykyhetkessä kiinni olevana pragmaattisena toimintana: esitettäväksi valikoituneet seikat eivät päädy kertomukseen sattumalta, vaan palvellakseen puhujan kulloisiakin tarkoituksia (Jokinen & Juhila 1996, 186–187).

Omaakohtaisiin kokemuksiin perustuvaa argumentaatiota on ristiriitatilanteessa vastapuolen perin vaikeaa kumota antamatta itsestään negatiivista, varsin empatiakyvyttöä, mielikuvaa. Tästä oli mielestäni kyse esimerkiksi Porissa vuonna 1998, jolloin kirjastonjohtaja totesi haastattelussa: *”Tässä kirjastojen puolustamisessa on vähän sellainen henki, että isoäiti haluaa lapsilleen samanlaisen kirjaston kuin hänellä oli, mutta maailma ei pysy paikallaan.”* (SK 23.8.1998). Sen sijaan, että olisi onnistunut rauhoittamaan tilannetta, kommenttia ryhdyttiin seuranneissa vastalauseissa käyttämään todisteena paljon parjattujen päättäjien kelvottomuudesta.

Nämä omaakohtaiset, usein hyvin tunnekylläiset, kertomukset liittyvät kirjastojen perinteiseen tehtävään kirjallisuuden tarjoajana. Tavallisin tapa on palata omiin lapsuusmuistoihin, kirjoituksissa kuvataan oman *”lukuilon”* löytämistä. Kirjallisuuden merkityksen sisäistäminen nähdään eräänlaisena pääomana, jonka kirjoittajat haluaisivat antaa perinnöksi myös jälkipolville. Tasa-arvoisten mahdollisuuksien vaatimus tarkentuu sukupolvien väliseksi. Retorisessa mielessä tehokasta on se, että puhuja näyttäytyy paljon nähneenä ja kokeneena, näin argumentaation uskottavuutta saadaan lisättyä eräänlaisen *”arkipäivän asiantuntijuuden”* kautta.

”Rakkain muistoni lapsuuskesien aurinkoisista päivistä ovat kirjastopäivät. Kävelin mieli innokkaana kohti uusia maailmoita. Jo kirjaston tuoksu oli jännitystä ja odotusta täynnä. Monet asiat olen oivaltanut kirjaston kautta, ja monta tärkeää kokemusta olisin paitsi, jos en olisi voinut kirjastossa käydä.”

(”Kirjastoja ei saa lakkauttaa”, SK 18.5.1998)

Toisinaan kansakunnan ja yksilön tarinat nivotaan yhteen. *”Vaikeudet on ennenkin voitettu”* -teemasta annetaan todistuksia eräänlaisten selviytymistarinoiden kautta. Niin henkisestä kuin materiaalisestakin niukkuudesta on ollut helpompi selvitä kirjallisuuden ja kirjastojen avulla. Näissä kirjoituksissa jatkuvuusdiskurssi sekä henkisyysdiskurssiksi nimeämäni kokonaisuus kulkevatkin usein käsi kädessä.

”Siviilielämässä alkuun pääsemisen ankeuteen löysin itselleni henkistä helpotusta Kirkonmäen työväentalon tiloissa toimineesta kirjastosta. Enkä yksin minä: meitä armeijasta kotiutettuja ”puolisotilaita” hiipi kirjaston aukiolon aikoina melkoiset määrät työväentalon yläkertaan nostavilla rappusilla. Silloin – syksyllä 1944 – kun elettiin kaikin tavoin ahtaita aikoja.”
 (”Lähikirjaston anti ahtaan ajan päivinä”, AL 20.12.1991)

Erityisesti 1990-luvun alun aineistossa lama ja työttömyys toimivat kontekstina näille selviytymistarinoille. Talouskriisi, josta lakkauttamissuunnitelmien katsotaan johtuvan, näyttää vain tilapäiseltä varallisuuden kevenemiseltä kun vertailukohdaksi asetetaan menneiden aikojen pula ja puute.

Nimenomaan lukemisen merkityksen voimakas esille nostaminen kertoo nähdäkseni myös siitä, kuinka voimakas perinteisen kirjastokäsityksen asema on. Eritoten SK:n vuoden 1998 aineistossa onkin nähtävissä syntymässä oleva ristiriita kirjaston alkuperäisen, kirjallisuuden tarjoamiseen keskittyvän tehtävän ja uusien palvelumuotojen välillä. Pienet lähikirjastot edustavat ”vanhaa” kirjastonhoitoa, suuret yksiköt tietokoneineen ja tietopalveluineen puolestaan uutta. Kun ”vanha” ja ”uusi” kirjasto kuvataan toisilleen vastakkaisina, kirjastolaitoksen kehittämisenkin voidaan nähdä johtavan katkokseen kansakunnan sivistyksellisessä jatkumossa. Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjoituksissa yhtä vahvaa ristiriitaa ei kuitenkaan enää esiinny. Tämä voi toki johtua vain paikallisista eroista, mutta voinee myös antaa pieniä merkkejä siitä, että muuttuva käsitys kirjastojen tehtäväkentästä on leviämässä ammattikunnan käsityksistä myös asiakaskunnan piiriin.

”Tulevat sukupolvet”

Jatkuvuusdiskurssi täydentyy liittämällä ”tehty työ” -puheen rinnalle tulevaisuuteen kohdistuva katsanto. Tällöin kirjastojen lakkauttamisesta kärsijöiksi määrittävät etenkin lapset ja nuoret. Laajimmalla tasolla puhutaan hyvinvointiyhteiskunnan tai kansakunnan tulevaisuudesta. Ajan yleisestä keskusteluilmastosta riippuu, minkälaisia sisältöjä tämä puhetapa saa.

1990-luvun alussa mahdollinen Euroopan Unioniin liittyminen tarjosi keskusteluun kansainvälisyysaspektin. Kysymys Suomen asemasta osana eurooppalaisia sivistyskansoja on maassamme eräänlainen ikuisuuskyseminen ja fennomaanien retoriset keinot herätetään henkiin myös lähikirjastokiistan yhteydessä. Kontrastiparilla Suomi, läntinen sivistyskansaa – Suomi, alkukantainen itäheimo on helppo herättää vastakaikua kulttuurissamme kasvaneissa. Ajatus lienee jo osa henkistä perimäämme eikä sitä erikseen tarvitse perustella tai selittää, niinpä se on erittäin käyttökelpoinen argumentaation väline.

”Pitkällä aikavälillä taannutaan niin alas, että jos yhdyimme Eurooppaan saavat nuoret toivomme päihinsä missä tahansa väittelyssä englantilaisten tai

vaikkapa ruotsalaisten kanssa. Haluammeko jäädä sivistyneiden saksalaisten jalkoihin vai pysyä kehittyneenä sivistysvaltiona täällä pohjan perillä?”
 (”Kaljaa vai kirjoja nuorille?”, SK 3.2.1992)

”Mistä haetaan eurokunto, jos vähäisetkin sivistyksen keitaat suljetaan. Tulevia sukupolvia ei tässä asiassa ilmeisesti paljon ajatella. Kun muualla puuhataan lapsille kirjallisuuserhoja, niin täällä tarvitaan vain AA-kerhoja.”
 (”Pelastakaa edes kirjastot!”, SK 22.2.1992)

Vuoden 1998 aineistossa ”tulevat sukupolvet” -puheessa tulee esille talouden ja sivistyksen suhteen hetkittäinen ristiriitaisuus. ”Markkinamiehiksi” kategorisoi-tuja päätöksentekijöitä syytetään ymmärryksen puutteesta, mutta kirjastoja myös puolustetaan niiden olemassaolon taloudellisiin vaikutuksiin tukeutumalla.

”Koko yhteiskunnan kannalta säästö osoittautuu aivan käänteiseksi: sivukirjastopisteiden vähetessä muun muassa lasten lukuharrastukset vähenevät ja tämä taas tietää sitä, että sivistyksen määrä supistuu sekä tätä kautta heikkenee tulevien sukupolvien ammattitaito, kyky tehdä tuottavaa työtä.”
 (”Kirjastopäätös epäilyttää”, SK 11.6.1998)

Myös kirjastopalveluihin liittyvät muutokset leimaavat kannanottoja. Se, mikä alan sisällä voidaan kokea välttämättömyydeksi, tulkitaan lähikirjastojen puolustuspuheissa usein turhaksi sulkien pörhistelyksi, imagonrakennukseksi, josta yhteiskunnan heikoimmat joutuvat ennen pitkää maksamaan. Jatkuvuuden aikajanalla katsotaan kuljettavan päinvastaiseen suuntaan kuin olisi tarkoitus: epätoivoiset yritykset mennä eteenpäin tulevat seurausvaikutustensa myötä kääntämään liikkeen väijäämättä tulosuuntaan.

”Mahtaakohan sivukirjastojen kustannuksella superkirjastoksi pyrkivä pääkirjasto pystyä hallitsemaan kasvunsa niin, että uusien kirjojen jonotusaika ei entisestään pitene? Takapakkia mennään ja lujaa, se on varmaa.”
 (”Kirjaston merkityksestä”, SK 24.9.1998)

6.5 Tulosten yhteenveto

6.5.1 Diskurssit ja kehukset

Olen tunnistanut aineistosta kolme lähikirjastodiskurssia, kannanottoja jäsentävää merkityskokonaisuutta. *Kolmas paikka* ,diskurssissa lähikirjasto näyttäyty kaupunginosan kaikkien asukkaiden yhteisenä ”olohuoneena”, joka mahdollistaa erilaisten ja eritaustaisten ihmisten välisen maksuttoman ja vapaamuotoisen kanssakäymisen. Diskurssissa korostuu kirjaston merkitys

alueellista identiteettiä ylläpitävänä *tilana*. Tavallaan kyse on kirjastolaitokselle virallisesti määriteltyjen tehtävien ulkopuolisesta lisäarvosta, jonka lähikirjastot saavat kansalaislähtöisesti ja jopa pelkän konkreettisen olemassaolonsa kautta. Lähikirjasto konstruoituu keskeiseksi tekijäksi aktiivisen kansalaisuuden ja toimivan kansalaisyhteiskunnan mahdollistamisessa. Kirjastot edustavat paikallista yhteisöllisyyttä (erityisesti eräänlaista yhteisvastuuta, muista välittämistä), sekä ylläpitävät paikallista yhteishenkeä. Kolmas paikka -diskurssissa puhe kirjastoista määrittyykin alueellisen hyvinvoinnin tematiikan kautta ja niiden lakkautusuhka nähdään usein kaupunginosien kehitystyöhön liittyvänä kysymyksenä. Kirjaston sulkeminen tulkitaan helposti merkiksi siitä, että asuinalue ollaan päättävissä elimissä jättämässä näivettymään muiden alueiden kehittämisen kustannuksella. Kun lähikirjasto asetetaan kannanotoissa edustamaan seudun kaikkia julkisia palveluita, siitä muodostuu symboli alueelliselle tasa-arvolle, kaupunginosien tasapainoiselle kehittämiselle.

Henkisyysdiskurssissa kirjastot edustavat materialismin ja talouskeskeisen ajattelun vastakohtaksi asetettuja henkisiä arvoja. Henkisen kehityksen, oppimisen ja sivistyksen katsotaan olevan edellytyksenä ihmisenä olemisen ”korkeamman asteen” saavuttamiseen. Henkisten arvojen koetaan edustavan arvokkaampaa ja kestävämpää puolta ihmisyydessä ja niiden olevan sekä paikallisen että yleismaailmallisen inhimillisen kulttuurin peruspilareita. Henkisyttä vastakohtaisuuden kautta esille tuomaan asettuvat erityisesti taloudellisen voiton tavoittelu sekä fyysisyyttä korostavat toiminnat, kuten urheilu. Sivistys assosioidaan kirjoituksissa voimakkaasti nimenomaan kirjallisuuteen ja kirjastojen puolustaminenkin on vahvasti myös kirjallisuuden merkityksestä muistuttamista. Diskurssissa uusinnetaan perinteistä kansansivistyksellistä ajattelua. Jokaisella nähdään olevan tarve rakentaa maailmankuvaansa oppimalla ja kansalaisten saavuttamalla sivistystasolla katsotaan olevan suoraa vaikutusta koko kansakunnan hyvinvointiin.

Jatkuvuusdiskurssissa lähikirjastokysymystä tarkastellaan osana Suomen, kansakunnan, historiaa ja tulevaisuutta. Nykyhetken toisella puolella ovat ne sivistykselliset ja yhteiskunnalliset perinteet joilla Suomesta on luotu hyvinvointivaltio. Tulevaisuuden näkymät puolestaan riippuvat niistä ratkaisuksista, joita tänään tehdään. Viestinä on, että kirjastopalveluiden alasajo on sekä aiemmin tehdyn työn vesittämistä että tulevien sukupolvien mahdollisuuksien karsimista. Lähikirjastokysymys muodostuu kysymykseksi jatkuvuuden ylläpitämisestä. Laaja kirjastoverkko edustaa menestykseen johtanutta tasapainoista ja tasa-arvoista yhteiskuntakehitystä.

Kolmen diskurssin lisäksi kiinnitin huomiota *tasa-arvoisuuden ja kansalaisuuden kehyyksiksi* nimeämiini tulkintavälineisiin. Tasa-arvo ja kansalaisuus nousivat esille erilaisissa yhteyksissä läpi koko tutkimani aineiston. Ne vaikuttavat olevan eräänlaisia perusarvoja, ”retorisia resursseja”, joiden avulla voidaan jäsentää ja tukea hyvinkin erilaisia argumentaatiotapoja. Tulkintani mukaan

tasa-arvoisuus voi yhteydestä riippuen jäsentyä puheeksi joko alueellisesta tai väestöryhmien välisestä tasavertaisuudesta. Kansalaisuus puolestaan näyttäytyy kirjoituksissa toisaalta kansakunnan tasolla, jolloin kokonaisuus rakentuu yksilön ja kansallisen hyvinvoinnin väliselle suhteelle, toisaalta kansalaisyhteiskuntapuheeksi nimittämässäni muodossa, jossa kansalaisuus on oma-aloitteista ja aktiivista yhteistoimintaa. Kehykset muuntuvat itse erilaisissa käyttöyhteyksissä (kuvio 1), toisaalta niiden käyttöönotto antaa kullekin diskurssille tietyllä tavalla sävyttyneen leiman.

	Kolmas paikka -diskurssi	Henkisyys-diskurssi	Jatkuvuus-diskurssi
Tasa-arvoisuuden kehys	Alueellinen tasa-arvo	Väestöryhmien välinen tasa-arvo	Väestöryhmien välinen tasa-arvo
Kansalaisuuden kehys	Kansalaisyhteiskunta	Kansakunta	Kansakunta

Kuvio 1. Kehysten diskurssilähtöinen muuntuminen.

Tasa-arvoisuuskehysten esiintyminen henkisyys- ja jatkuvuusdiskurssien yhteydessä tuottaa ajatuksen eri väestöryhmien välisestä sivistyksellisestä tasa-arvoisuudesta, oikeudesta henkiseen kehitykseen. Kolmas paikka -diskurssissa se liittyy erityisesti alueellisen tasa-arvon vaatimukseen ja suuntaa lähikirjastokysymyksen kohti kaupunkirakenteen tasapuolista kehitystyötä. Kansalaisuutta korostava kehys hahmottuu henkisyys- ja jatkuvuusdiskurssissa kansalaisen ja kansakunnan väliseen suhteeseen kohdistuvana puheena, kolmas paikka -diskurssissa se saa kansalaisyhteiskuntapuheen muodon. Kansalaisuus- ja tasa-arvoisuuskehykset eivät sulje toisiaan pois, vaan esiintyvät usein yhdessä toisiaan vahvistaen. Tällöin on nähtävissä esimerkiksi kansa/eliitti-tyyppisen vastakkainasettelun luominen lähikirjastojen puolesta argumentoitaessa.

6.5.2 Kansallisia kertomuksia

Analyysissä nousi toistuvasti esille erilaisia kansallisia kertomuksia, joiden avulla lähikirjastokannanottoja tuettiin. Nämä tarinat ovat osa kulttuurissamme pitkään eläneitä tapoja jäsentää omaa historiaamme, selittää keitä olemme ja mistä tulemme.

Voimakkaimmin aineistossa esiintyy käsitys sivistyksen merkityksestä Suomelle sen historian eri vaiheissa. Kansallisten selviytymistarinoiden avulla vahvistetaan kuvaa Suomen noususta erilaisten vaikeuksien kautta kehittyneeksi hyvinvointivaltioksi. Sivistyksen, koulutuksen ja lukemisen välisellä kolmiyhteydellä tulkitaan olevan olennainen rooli tässä tarinassa. Tähän liittyen lämmite-

tään myös vanhaa kysymystä siitä, onko maamme osa Euroopan sivistyskansoja vai kulttuurisesti ”alemmalle tasolle” jäänyttä syrjäseutua.

Toistuvasti aineistossa hyödynnetään myös ajatusta ”suomalaisesta viinapästä”. Asettamalla vastakkain kirja ja pullo on kirjastot saatu näyttäytymään kutakuinkin ainoina vaihtoehtoina kansalliselle murheenkryynille, liialliselle alkoholinkäytölle ja sen ikäville seurausvaikutuksille. Valittu retoriikka kumpuaa jo liki 200 vuoden takaa.

Erityisesti kolmas paikka -diskurssin yhteydessä lähikirjastojen puolustuksessa palataan nostalgisessa hengessä maaseudulle. Viihtyisää kaupunginosaa kuvataan maaseutumaiseksi kyläyhteisöksi, harmoniseksi ”onnen maaksi” turvattoman ja yksinäisyyttä ruokkivan kaupunkiasumisen vastakohtana. Lähikirjaston tulkitaan toimivan tätä yhteisöä olennaisella tavalla koossäpitävänä kohtaamispaikkana. Kyseinen maaseutu ei ole se joukkoviestinten huolestuneissa ajankohtaisraporteissa usein esitetty maaseutu, tasapainottoman väestörakenteen kurimuksessa kituuttava muuttotappioalue, vaan kirjallisuudesta ja elokuvista tuttu, monen lapsuusmuistoihinkin piirtynyt lämminhenkinen idylli.

Kertomusrakenteen käyttäminen on yksi tapa luoda maailmaan järjestystä ja määritellä eri toimijoiden asemaa ja roolia, ”katkoshetkellä” kertomukset pyrkivät selkeyttämään tilanteen ja tarjoamaan ratkaisumalleja (ks. Kuusisto 1996, 271–273). Myyttisten elementtien käyttö lähikirjastokiistan yhteydessä voinee omalta osaltaan kertoa myös siitä, kuinka kiinteässä yhteydessä yleisen kirjastolaitoksen koetaan olevan koko suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Lähikirjastoihin liitetään monia sellaisia meille läheisiä arvoja, jotka jokainen suomalainen osaa tunnistaa tietyistä tutuista kertomuksista.

6.5.3 ”Ajan henki”

Vaikka en ole pyrkinyt analyysissä erityisesti korostamaan ajallisia tai paikallisia eroja, olen kuitenkin kontekstin huomioimisen myötä hahmottanut eri vuosien aineistoista tiettyjä ominaispiirteitä. ”Ajan hengeksi” kutsumani luonnehdinnat pyrkivät kuvaamaan niitä yleisen keskusteluilmapiiriin tekijöitä, jotka heijastuvat myös lähikirjastopuheeseen.

Ajanjakson 1991–92 aineistojen ajan henkeä hallitsee toisaalta lama ja työttömyys, toisaalta keskustelu mahdollisesta EU-jäsenyydestä. Lähikirjastoja käsittelevissä kirjoituksissa korostuvat henkiset arvot sekä paluu menneeseen, erityisesti aikaisempien vaikeuksien kuten sotavuosien tai pula-aikojen esille ottaminen. Tietynlainen laman aiheuttama kriisitietoisuus on mahdollista siis erottaa. EU-keskustelu näkyy puolestaan pohdintana Suomen selviämisestä kansainvälisessä kanssakäymisessä. Lähikirjastot edustavat sivistysmahdollisuuksia, jotka takaavat pärjäämisen globalisoituvassa maailmassa.

Vuoden 1998 aineistossa korostuu erityisesti tasa-arvoisuuden merkitys. Aineistossa voi nähdä merkkejä informaatioteknologisen kehityksen murros-

vaiheesta ja myös kirjastopalveluissa tapahtuneista muutoksista. Pienten lähikirjastojen perinteiset palvelut ja suurten yksiköiden modernisointi asetetaan vastakkain ja tämän katsotaan johtavan epätasa-arvoon keskustan ja periferian välillä.

Sama tasa-arvoisuuden vaatimus nousee esille myös kansa-eliitti vastakkainasettelussa. Kaupungin julkisivun kalliin kehitystyön katsotaan merkitsevän laita-alueiden kurjistumista. Kumpulainen on esittänyt näkemyksen, jonka mukaan Porissa kärjistyivät tuolloin kaupungin tehtäviin ja luonteeseen liittyvien tulkintaerojen aiheuttamat ristiriidat. Kaupunkilaisten ja päätöksentekijöiden kuva hyvästä kaupunkipolitiikasta oli hankalasti yhteen sovitettavissa (Kumpulainen 2001, 197–200). Lähikirjastokiista voidaan nähdä tämän laajakantoisen erimielisyyden yhtenä ilmentymänä.

On kuitenkin selvää, että kyseessä ei ole vain porilainen ilmiö. Kaupunkipolitiikassa käydään jatkuvasti kamppailuja, joissa keskustellaan kaupungin merkityksestä, jopa koko kaupungin identiteetistä. Poliitikot, asiantuntijat ja kansalaiset pyrkivät kukin määrittelemään tavan jolla todellisuus tulisi nähdä. Erityisesti yhteiskunnallisten muutostilanteiden yhteydessä voi yksittäinen tapahtuma, kuten kirjastoverkon karsiminen, saada voimakkaan symbolisen merkityksen ja laajentua tietyltä rajatulta sektorilta perustavanlaatuisen kysymysten äärelle. (Laine 2004, 302.)

Vuosi 2002 erottuu aikaisemmista ajanjaksoista etenkin puheellaan kansalaisyhteiskunnasta. Eliitin sijasta kansalaisten vastapuoleksi asettuu pikeminkin jäykkä byrokratia, vanhentunut hallintokoneisto joka estää kansalaisten oma-aloitteisen osallistumisen. Vuoden 2002 aineistossa kansalaisuuden lisäksi myös käsitys kirjastoista on saanut uudenlaisia vivahteita. Tasa-arvoisen tiedonsaannin merkitys nousee puheisiin, korvaten jossain määrin nimenomaan kirjallisuuden rooliin keskittyvää pohdintaa. Voitaisiin sanoa, että on tapahtunut pieni siirtymä kohti ”tietoyhteiskuntaa”, vaikka käsitteenä se ei tämänkään ajankohdan teksteissä juuri ole esillä.

Ns. ajan hengen tarkastelu mielestäni osoittaa, että vaikka kirjastoja koskevaan puheeseen on kiinnittynyt paljon vanhaa ja verrattain pysyvältä vaikuttavaa, esiintyy siinä paljon myös variaatiota. Vaikka olisi tarpeen huomioida laajemmin myös mahdollisia paikallisuuteen perustuvia erottavat tekijöitä, voidaan jo tältäkin pohjalta mielestäni todeta lähikirjastojen puolustamisen saavan paljon rakennusaineita kulloisestakin keskusteluilmastosta. Kiistoihin osallistuvissa kannanotoissa näyttää siis olevan kaksi toisiinsa limittyntä tasoa: perinteisiin nojaava perusta, josta osa on laskettu jo 1800-luvun keskusteluissa, sekä ylempi kerros, jossa tapahtuu ajallis-paikallista vaihtelua.

7 Pohdintaa

Tutkielmani lähtökohtana oli pohdinta siitä, miksi lähikirjastojen lakkauttaminen saa toistuvasti aikaan poikkeuksellisen voimakasta vastustusta kansalaisten taholta. Päätin etsiä kysymykseen vastausta tarkastelemalla minkälaisia kirjastotulkintoja, vakiintuneita merkityskokonaisuuksia, lähikirjastoja puolustavista mielipidekirjoituksista on löydettävissä. Tunnistin viisi verrattain yhtenäisten merkitysten muodostamaa kokonaisuutta, jotka toistuvat kaikkien kolmen ajanjakson kirjoituksissa varsin yhdenmukaisina. Olenkin pyrkinyt tarkastella myös sitä, kuinka näitä kirjastotulkintoja tilanteisesti tuotetaan ja ylläpidetään.

Kyseiset lähikirjastodiskurssit eivät välttämättä ole erityisen yllättäviä kenellekään suomalaisessa yhteiskunnassa kasvaneelle. Koska oma taustani on sama kuin mielipidekirjoittajien, en ole voinut välttyä käyttämästä merkitysten esiin nostamisesta myös omia kulttuurisia tulkintamallejani. Olenkin pyrkinyt avoimesti käyttämään hyväkseni sitä seikkaa, että pystyn oman taustani vuoksi ymmärtämään tiettyjä merkityksiä jotka eivät välttämättä toisessa kulttuurissa eläneelle aukenisi.

Kaiken tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin mennä tarkastelussa syvemmälle kuin arkielämässä yleensä ja tässä olen mielestäni onnistunut. Vaikka työn suhteellinen suppea-alaisuus ja lähestymistavan luonne pakottavat tiukkaan kriittisyyteen laajakantoisten johtopäätelmien tekemisessä, ovat analyysin tulokset silti monilta osin kiinnostavia. Käyttämällä aineistona kirjoituksia eri vuosilta ja paikkakunnilta olen mielestäni pystynyt lisäämään mahdollisuuksia perustella esityksiä mahdollisesta yleistettävyydestä. Tulokset nähdäkseni kykenevät etenkin aikaisempien tutkimusten rinnalle asetettuna antamaan näyttöä siitä, kuinka vankalla pohjalla tietyt merkityksellistämisen tavat kirjastopuheessa ovat.

Mielenkiintoiseksi huomioksi koen esimerkiksi sen pysyvyyden ja muunneltavuuden välisen rajankäynnin, joka näitä vakiintuneitakin tulkintoja usein luonnehtii. 1990–2000-lukujen kirjastopuheista on löydettävissä yllättävän paljon aineksia jotka juontavat juurensa ajalle, jolloin vasta haaveiltiin Suomesta ”kansakuntana kansakuntien joukossa”.

Kun kirjoittajat katkoshetkeksi kutsumassani tilanteessa alkavat perustella sekä itselleen että muille lähikirjastojen tarpeellisuutta, pyrkivät he siirtämään

tarkastelukulmaa myös omaa elinpiiriään ja kulloistakin ajankohtaa laajemmalle. Tätä kautta teksteihin piiryy jälkiä yleisen tason merkityksistä, joita kirjastot ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta saaneet ajan myötä kantaakseen. Myös tarkastelemani lähikirjastokirjoitukset ovat osa tätä vuorovaikutusta ja jälleen uusintavat niitä omalta osaltaan. Mahdollisesti ne myös tuottavat joitakin uusia, ennen pitkää vakiintumaan tulevia, tapoja ymmärtää kirjastojen merkitys. Tämänkin tutkielman voi halutessaan nähdä omalta osaltaan osallistuvan tähän prosessiin.

On toki niin, että esimerkiksi kirjastojen ja tasa-arvon välisen yhteyden selvittämiseen ei välttämättä tarvita tieteellistä analyysiä. Kyse on tietynlaisesta itsestäänselvyydestä, jolle voi kirjallisen lähteen löytää vaikkapa kansallisesta Kirjastostrategiasta (Opetusministeriö 2003). Harvoin kuitenkaan tullaan miettineeksi, kuinka tasa-arvoisuus tässä yhteydessä tulkitaan ja kuinka sitä olisi mahdollista toteuttaa.

Koen huomionarvoiseksi sen, että lähikirjastoja puolustettaessa tasa-arvoisuus, johon vedotaan, ei ole muuttumaton ja yksiulotteinen seikka. Mielestäni se on parempi ymmärtää monia erilaisia ilmenemismuotoja saavana ”taustakankaana” erilaisille argumenteille. Tasa-arvoisuudesta puhuminen ei ole ainoastaan yksilöiden, kansalaisten, välisestä tasa-arvosta puhumista, vaan se laajenee koskemaan myös väestöryhmiä ja kaupunginosia. Se kytkeytyy myös kysymykseen oikeudenmukaisesta hallinnosta ja demokratiasta; siitä, kenellä on oikeus saada äänensä kuuluville vaikeita päätöksiä tehtäessä. Pasi Kumpulainen on todennut, että poliittisen eliitin ja kaupunkilaisten tulkinnat ihmisten tarpeista ja kaupungin tehtävistä olivat paljolti syntyneen ristiriidan syynä Porissa vuonna 1998 (Kumpulainen 2001, 197–200). Oma tutkielmani antaa viitteitä siitä, että tämän kaltainen näkemys olisi yleistettävissä laajemmallekin.

Kansan ja eliitin välinen vastakkainasettelu tulee voimakkaasti esille myös toisessa kehyksessä kutsumassani merkityskokonaisuudessa. Vaikka kansalaisuuskehys rakentuu myös kansakunta-ajattelun pohjalle, on tekstien ”kansan” kuitenkin kaikkein voimakkaimmin juuri ”ei-eliittiä”. Tässä on kyse puhujan pyrkimyksestä luoda yhteisyyttä yleisönsä kanssa ”me vastaan muut” -konstruktion avulla. Vaikka huomioitaisiin tämä kansalaisuuden arvo monissa yhteyksissä käytettynä retorisena voimavarana, voi sen halutessaan nähdä myös yhtenä näyttönä siitä kuinka syvälle ajatus kunnallisista kirjastoista nimenomaan ”rahvaalle” tarkoitettuna palvelumuotona on Suomessa juurtunut. Tämän voidaan jopa katsoa olevan hienoisessa ristiriidassa kirjastojen tasa-arvoisuutta korostavan ajatuksen kanssa, lähikirjastojen ovet ovat toki avoinna myös ”eliitille”. Vuoden 2002 aineistossa kansalaisuus alkaa saada entistä selvemmin myös aktiiviseen kansalaisuuteen, kansalaisyhteiskuntaan viittaavia vivahteita.

Tarkasteluni kuitenkin rajoittui vain toisen osapuolen totuuteen, hyödyllinen jatkotutkimuksen aihe olisikin päätöksentekijöiden tai kirjastoalan ammattilaisten lähikirjastotulkintojen analyysi. Asettamalla tulokset rinnakkain

olisi mahdollista päästä syvemmälle kirjastoverkon karsimisen aiheuttamien ristiriitaisuuksien tarkastelussa. Sanomalehtitekstien ohella esimerkiksi valtuustokokousten keskustelupöytäkirjat tai vaikkapa kirjastoalan omien julkaisujen aiheita käsittelevä kirjoittelu voisi tarjota käyttökelpoista tutkimusaineistoa. Myös vertailu muiden lähipalveluiden, esimerkiksi pienkoulujen, lakkauttamiskiistojen lausumiin saattaisi olla sekä hyödyllinen että hyvin kiinnostava aihepiiri.

Mielipidekirjoittelun lisäksi kaikkien edellä mainittujen tapausten yhteydessä käytettiin myös muunlaisia protestimuotoja: koottiin nimiä adresseihin, järjestettiin mielenosoituksia, julkaistiin kirjelmiä, vaadittiinpa Porissa vuonna 1998 kansanäänestystäkin järjestettäväksi. Yksi tapa jatkaa aiheen tutkimista olisi laajentaa tarkastelu koskemaan myös näitä muita aktiivisuuden muotoja. Huomio olisi tällöin mahdollista kohdistaa paitsi eri toimijoiden välisten tulkintojen mahdollisiin eroihin, myös kiistojen dynamiikkaan. Tämäntapaista kokonaistutkimusta on aikaisemmin tehty esimerkiksi kaupunkiympäristöä koskeviin kiistoihin liittyen (ks. esim. Haukkala 2004, Laine 2004, Peltonen 2001).

Vaikka esimerkiksi kansalaisuuteen tukeutuvissa merkityksissä oli havaittavissa ajallisia painotusmuutoksia, vaikuttavat monet kirjastopuheen piirteet olevan perin hitaasti muuttuvia. Sivistys, ”hengen ravinto”, on kirjoituksissa hyvin samanlaista sivistystä kuin kansanvalistustyön alkuaikoina. Myös Kumpulainen on nähnyt Porilaisen kirjastoliikkeen maalanneen uhkaa koko kansan sivistysajatuksen hylkäämisestä (Kumpulainen 2001, 197). Olenkin nostanut esille yhteiskunnallisen jatkuvuuden, säilytettävyyden, osana lähikirjastopuhetta. Helovuo on puolestaan puhunut instituution perinteikkyydestä, kohdistuen huomionsa lähinnä paikalliselle tasolle: kirjasto on ”juurtunut syvälle alueen rakenteeseen” (Helovuo 2004, 90).

Lähikirjastojen merkitys paikallisyhteisöä koossapitävänä kolmantena paikkana nostetaan näkyville paitsi omissani myös Kumpulaisen ja Helovuon tulkinnoissa. Kaikkien kolmen tarkastelun mukaan lähikirjastojen puolustuspuheissa toistuu eräänlainen ”kadonnutta yhteisöllisyyttä etsimässä” -juonne. Helovuo yhdistää yhteisöllisyyden nimenomaan olohuonemaisuuteen: kirjasto on erilaisten väestöryhmien yhteinen kohtaamispaikka (Helovuo 2004, 89). Itse pyrin laajentamaan yhteisöllisyyden käsitettä lähestymällä sitä kaupunkilaisten alueelliseen identiteettiin liittyvänä seikkana, jota voidaan toteuttaa paikallisen yhteishengen ja yhteistyön kautta.

Oldenburg on korostanut tämäntapaisten ”olohuoneiden”, kolmansien paikkojen, riippumattomuutta julkisesta hallinnosta. Hän on todennut parhaiden olevan pieniä, yksityisessä omistuksessa olevia liiketiloja (Oldenburg 2001, 4). Lähikirjastoja koskevien mielipidekirjoitusten erittelyn pohjalta näyttää kuitenkin siltä, että ainakin suomalaisten kokemina kolmannet paikat voivat hyvin olla myös verovaroin ylläpidettyjä. On houkuttelevaa aprikoida missä

määrin tämä kertoo suomalaisten ja yhdysvaltalaisen erilaisista tavoista suhtautua julkiseen hallintoon ja sen velvollisuuksiin. Toisaalta kirjaston näkeminen yhteisöllisenä kohtaamispaikkana ei välttämättä olisi mahdollista, mikäli yleiset kirjastot eivät olisi ajattelussamme korostuneesti juuri *kansan* kirjastoja.

Kumpulainen on itseni tavoin kiinnittänyt huomiota ehkä hieman yllättäväänkin tapaan rinnastaa toimiva kaupunginosa maaseutuun, lähipalvelut tulkitaan maaseutumaisiksi palveluiksi. Vaikka paikalliset asukkaat kokisivatkin tämäntapaisen maaseutumaisuuden rikkautena, näyttäytyy se päättäjien taloudellisessa ajattelussa päinvastoin kehnona kilpailutekijänä, ”historiallisena jäänteenä”. (Kumpulainen 2001, 197–198).

Tämänkaltaisten katsantoerojen voimakkuus olisi mielestäni syytä toden teolla huomioida myös kirjastoalalla. Kirjastolaitos ei käytännön työssään voi tietenkään pysyä loputtomiin samanlaisena tai palata menneeseen, muutos lienee välttämätöntä. Uskoakseni hankaluuksia tulee kuitenkin vastaan, mikäli asiakas- ja ammattikunnan välillä vallitsee jyrkästi eroava kokemus siitä, mitä kirjastot edustavat, mihin niiden tulisi toiminnassaan pyrkiä ja miten tuo toiminta olisi järjestettävä.

Esimerkiksi mielipidekirjoituksissa taajaan esille nousevaa vastakkainasettelua ”vanhan” ja ”uuden” kirjaston välillä tulisi kyetä häivyttämään. Tässä ilmeisen yleisessä tulkinnassa uudet innovaatiot eivät toimi peruspalveluiden rinnalla niitä tukemassa, vaan korvaavat ne. Mahdollisten ristiriitaisuuksien ratkaisuun tulisikin ammattikunnan puolelta pyrkiä aina löytämään parempia keinoja kuin deterministinen vetoaminen väistämättömään tietoyhteiskunta-kehitykseen tai alan ulkopuolisten toimijoiden yksiselitteinen leimaaminen nykyhetken realiteetteja ymmärtämättömiksi.

Helovuo on artikkelinsa lopussa esittänyt kysymyksen perinteisen hyvinvointiyhteiskunnan ja tietoyhteiskunnan suhteesta: nähdäänkö ne toistensa vastakohtina vai ainoastaan eri asioita korostavina? Oman analyysini pohjalta on todettavissa näiden kahden näyttäytyvän varsin voimakkaasti toisensa pois-sulkevinä, erityisesti 1990-luvun teksteissä. Kehittyneiden tietojärjestelmien ja -palveluiden nähtiin vastaavan vain harvojen ”huippuosaaajien” tarpeisiin, ”tavallisten” ihmisten jäädessä maksumiehen rooliin. Toisaalta panin myös merkille, että Helsingissä lähikirjastokonstruktiot alkoivat aktiivisuutta korostavan kansalaisuustulkinnan myötä saada hieman ainakin poliittisissa julkilausumissa ja juhlapuheissa määritellyn ”tietoyhteiskunnan” sävyjä. Laajempaa tutkimusta vaatisi sen selvittäminen, ovatko taustalla vain alueelliset erot vai voisiko käynnissä olla kattavampikin muutos ajattelutavoissa.

Jos (ja pelkään pahoin, kun) lähikirjastojen lakkautussuunnitelmia joudutaan tekemään vielä tulevaisuudessakin, olisi kaikkien kannalta varmasti parasta että vastustajien näkemyksistä aidosti kiinnostuisivat myös muut kuin akateemiset tutkielmantekijät. Puolustajilleen lähikirjasto ei merkitse vain ajantasaista ja kattavaa aineistokokoelmaa tai tehokkaita tietoverkkoyhteyksiä.

Kirjastot edustavat myös abstrakteja asioita, joita on mahdotonta käsitellä talouden tai tilastojen avulla, mutta joiden silti koetaan olevan ehdottoman merkityksellisiä.

Konkreettisen asian, kuten lähikirjaston, ja abstraktin välistä suhdetta ristiriitatilanteessa voi lähestyä esimerkiksi soveltamalla Chaïm Perelmanin käsitystä ”arvoja koskevasta argumentaatiosta”. Perelman toteaa, että on olemassa *abstrakteja arvoja*, ”käyttäytymistapoja ja hyveitä”, jotka on usein mahdollista ymmärtää ainoastaan suhteessa *konkreettisiin arvoihin*. Nämä konkreettiset arvot liittyvät aina johonkin erityiseen; ainutkertaiseksi ymmärrettyyn. Korostamalla esimerkiksi ryhmän tai laitoksen ainutkertaisuutta se ”arvotetaan” ja sen ”vaihdettavuus” kyseenalaistetaan. (Perelman 1996, 34–35.)

Mukaien tätä Perelmanin ajatusta siten, että abstraktia arvoa tai ihannetta käsiteltäessä sen yhteyteen tarvitaan jokin konkreettinen, ainutkertaisena pidetty asia, kuten esimerkiksi lähikirjasto. Kun abstrakti ilmaistaan konkreettisen kautta, vaikkapa kirjasto ”arvotetaan” ja näin se tavallaan nousee arvoksi myös itsessään. Edelleen, mikäli lähikirjasto ymmärretään ainutkertaiseksi, sen korvaaminen jollakin muulla alkaa näyttää mahdottomalta. Lakkautettavan lähikirjaston mukana uppoaisivat myös ne abstraktit arvot, joita siihen liitetään. Tältä pohjalta tarkastellen tulee helpoksi nähdä arvomaailman nousevan erityisen korostuneesti esille juuri katkositilanteissa, joissa jokin totuttu ja ”arvotettu” asetetaan kyseenalaiseksi.

Esimerkiksi 1990-luvun alun keskusteluissa hyvinvointivaltiota ja sen tulevaisuudesta nimenomaan arvoja koskevien kysymysten on sanottu nousseen keskeiseen asemaan (esim. Hautamäki 1993, 12). Riitta Jallinoja on todennut arvojen merkityksen tulevan näkyville erityisesti murroskausina, jolloin uudet arvot alkavat kilpailla vanhojen kanssa, ja kriisikausina, jolloin arvoista etsitään vastausta syntyneisiin ongelmiin. Hän myös näkee arvojen tulevan esille voimakkaimmin kantaa ottavassa, argumentoivassa puheessa: niissä pyritään esittämään ja perustelemaan se, mitä pidetään hyvänä ja tavoittelemisen arvoisena. (Jallinoja 1993, 18–19.)

Ajatukselle saa tukea, kun tarkastelee esimerkiksi kirjastoalalla 1990-luvun alkupuolella käytyä keskustelua. Ainakin ammattikunnan piirissä oli olemassa tietoisuus jonkinlaisesta käännekohdasta. Tällöin tunnistettiin ulkoisten olosuhteiden ripeä muuttuminen ja ymmärrettiin niiden aiheuttamien haasteiden mittavuus. Esimerkiksi Berndtson peräsi ”Yleinen kirjasto muuttuu” -kirjoituksessaan keskusteluiden ja tavoitteenasetteluiden painopisteen siirtämistä nimenomaan perustehtävien ja perusarvojen analysointiin (Berndtson 1992, 90). Kirjastoalan lehdissä julkaistiin tuolloin useita artikkeleita ja kolumneja, joissa kirjastojen ja koko hyvinvointivaltion arvoperustaa kyseltiin (esim. Paa-vonheimo 1992, 216–219; Okko 1993, 81–82). Ainakin tässä yhteydessä on siis havaittavissa Jallinojan kuvaaman arvoihin kohdistuvan puheen ja murroskauden välisen yhteyden olemassaolo.

Mikäli lähikirjastojen sulkemissuunnitelmat nähdään vastustajien piirissä potentiaalisina katkoshetkinä ja argumentit siirtävät kysymyksen ulos konkreettisista kirjastopalveluista, voisi myös kiistatilanteiden tarkastelussa ja niiden ratkaisuyrityksissä olla tarpeen soveltaa hieman laajempaa perspektiiviä.

Lopuksi: lähikirjasto symbolina

Ristiriita- tai murrostilanteiden on sanottu synnyttävän paitsi halua kohdistaa katse arvomaailmaan, myös tarpeen käyttää erilaisten myyttien tai symbolien, ”edustajien”, kieltä (Peltonen & Stenvall 1991, 8). Kenneth Burke on todennut ihmisen olevan symboleja luontaisesti käyttävä, tuottava ja väärinkäyttävä olento, symbolisen toiminnan avulla jäsenämme moniselitteistä ja monitahoisena näyttäytyvää ulkomaailmaa (Burke 1966, 3–9; 1989, 110). Symbolien voidaan siis katsoa toimivan paitsi viesteinä sosiaalisessa kanssakäymisessä, myös kokemisen ja ilmaisemisen välineinä. Niiden avulla päästään käsiksi muutoin vaikeasti ilmaistavaan todellisuuteen, näin ollen myytit ja symbolit ovat läsnä kaikkialla, myös arkielämässä. (Peltonen & Stenvall 1991, 9.)

Kulttuurissa vaikuttavien symboleiden merkitys perustuu etenkin siihen, että ne voivat vaikuttaa läsnäolonsa kautta, mikä on mahdotonta symboloiduille (Hyvärinen 1991, 89). Suomea ei voi viedä urheilukatsomoon mutta siniristilipun voi. Symboleja voidaan tarkastella eräänlaisina varastoina, jotka on täytetty erilaisilla kulttuurisilla merkityksillä. Symbolin kulloinenkin tulkinta riippuu siitä, miten todellisuutta halutaan esittää (Peltonen & Stenvall 1991, 9).

Lähikirjastoja koskevaa keskustelua voidaan lähentyä ajatellen kirjastoja tällaisena merkitysvarastona. Esimerkiksi yhteisöllisyyden katoaminen nyky-yhteiskunnasta huolestuttaa monia, mutta tuon huolen jäsentynyt ilmaiseminen on vaikeaa, saati sitten merkittävän kansanliikkeen kokoaminen asian taakse. Kuka on vastuussa yhteisöllisyyden murenemisestä? Mikä taho asiaan voisi puuttua ja kääntää kehityksen suuntaa? Abstrakti arvo täytyisi jotenkin kyetä konkretisoimaan. Tähän esimerkiksi lähikirjastojen puolustamisella voidaan päästä, mikäli kulttuurissa esiintyvä tulkinta lähikirjastojen ja yhteisöllisyyden suhteesta on riittävän vahva ja vakiintunut. Ajan kuluessa tietynlainen puhetapa voi uusintaa ja myös muuttaa asioiden symbolisia merkityksiä ja vaikuttaa siihen minkälaisena jokin yhteiskunnallinen ilmiö koetaan (Leiwo & Pietikäinen 1996, 105).

Kirjastojen lakkautussuunnitelmien aiheuttamia kiistoja onkin mahdollista tarkastella myös symbolisina kamppailuina, joiden Ville Haukkala on todennut vaikuttavan ”symboliseen järjestykseen”: siihen, mitä pidetään hyvänä, mitä pahana ja mitä väistämättömänä. Symbolisissa kiistoissa vakiintuneet ajattelumallit joudutaan asettamaan kyseenalaisiksi. (Haukkala 2004, 324.) Näin on löydettävissä myös yksi vastaus kysymykseen siitä, miksi lähikirjastojen puolustaminen tempaa mukaansa niin laajoja ja heterogeenisiä kansanjoukkoja.

Lähikirjastoja puolustaessaan ihmiset puhuvat samalla myös tasa-arvosta, oikeudenmukaisesta päätöksenteosta, kansalaisten mahdollisuuksista osallistua yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Lähikirjastot edustavat ”maaseutua kaupungissa”, yhteenkuuluvuuden tunnetta hajanaisten sosiaalisten verkostojen keskellä. Ne tulkitaan tarpeelliseksi vastapainoksi vallitsevaksi koetulle materialismille ja talousajattelulle. Kirjastot symboloivat henkisyttä, useissa kirjoituksissa arvokkaimmaksi ihmisyuden piirteeksi kuvattua oppimis- ja elämyshakuisuutta. Huoleen kirjastoista sisältyy huoli näiden suomalaisen yhteiskunnan perustaksi koettujen perinteiden katkeamisesta, jatkuvuuden pysäyttämisestä. Lähikirjastokiistat on mahdollista nähdä myös symbolisina keskusteluinäytelmän kaupunkiympäristön kehittämistä sekä siitä, mitkä ovat kirjastopalveluiden olennaisimpia tehtäviä ja ketä ajatellen palvelut tulisi järjestää.

Mahdolliset lakkautuskiistat tulisikin pyrkiä ratkaisemaan aidolla vuoropuhelulla, jossa ääneen pääsisivät kulttuurilautakunnan ja kirjaston johdon lisäksi myös muut kansalaiset. Kysymystä pohdittaessa olisi tarkasteltava tarpeen laajentaa kirjastotoimen kentältä muuallekin. Esimerkiksi kaupunkisuunnitteluun liittyvät näkökohdat olisi tarpeen virallisestikin ottaa esille. Jos lähikirjaston lakkauttaminen nähdään välttämättömäksi, tulisi olla valmis keskustelemaan mahdollisista vaihtoehtoisista tavoista tukea kaupunginosan omaa kansalais- ja kulttuuritoimintaa. Tästä tarpeesta kertoo mielestäni sekin, että usein kansalaisjärjestöt ovat jatkaneet lakkautetun lähikirjaston toimintaa oma-aloitteisesti. Esimerkiksi Tampereen Pispalassa asukkaat perustivat talkoo- ja protestihengessä kirjastoyhdistyksen ylläpitämään vuonna 1992 suljettua kirjastoa. Mikäli kirjaston koettu merkitys olisi vain ”ajan vaatimusten” mukaisissa kirjastopalveluissa, ei sen avoinna pitäminen ilman merkittävää julkista tukea olisi varmasti mielekästä.

Lähteet

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1995): *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1999): *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Berndtson, Maija (1992): Yleinen kirjasto muuttuu. Teoksessa: Niinikangas, Vesa (toim.): *Kirjastostrategiat. Kirjastojen strateginen suunnittelu*. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Berndtson, Maija (2003): Kirjastot tietoyhteiskunnan kolmantena tilana. Teoksessa: Salonharju, Inkeri (toim.): *Kirja tietoverkkojen maailmassa*. Verkkojulkaisu. Helsinki: Helsingin Yliopiston kirjasto. <http://www.lib.helsinki.fi/julkaisut/kirjatietoverkkojenmaailmassa/index.html> (tarkistettu 4.3.2005).

Burke, Kenneth (1969): *A rhetoric of motives*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Gergen, Kenneth J. (1997): *Realities and relationships. Soundings in social construction*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

Haapanen, Pirkko (1996): Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart (1992): *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.

Haukkala, Ville (2003): Musiikkitalo vai makasiinit? Erään symbolisen kamppailun anatomia. *Tiede & Edistys* 2003:4.

Heiskala, Risto (2001): Kulttuurinen konstruktionismi ja yhteiskunnalliset pakot. *Sosiologia* 2001:1.

Helovuori, Marika (2004): Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä. Retorinen analyysi Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelusta. *Informaatio-tutkimus* 2004:3.

Hietala, Marjatta (1999): Kirjastojen perustaminen: historiallista taustaa. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.): *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Hoikkala, Tommi (1993): *Katoaako kasvatusta, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. [Helsinki]: Gaudeamus.

Hyvärinen, Matti (1991): Huuto symbolina 1970-luvun opiskelijaliikkeessä. Teoksessa: Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti (toim.): *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista*. [Tampere]: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Häkkinen, Auri & Turunen, Mervi (2004): Kolmannet paikat kertovat elävästä kaupungista. Hierarkkinen kaupunki tekee tilaa verkostokaupungille. *Rakennuslehti* 2004: 37.

Jallinoja, Riitta (1993): Arvojen ambivalenssi. Teoksessa: Andersson, Jan Otto (et. al): *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Porvoo: WSOY.

Jokinen, Arja (1999a): Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja (1999b): Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993): Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996): *Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999): Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (1999): Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2001): *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Knuuti, Liisa (2004): Uusi urbaani yhteisöllisyys edellyttää kohtauspaiikkoja. *Helsingin Sanomat* 1.8.2004. Kirjoitus Vieraskynä-palstan sarjassa ”Katse kaupunkiin”.

Koistinen, Mikko (1998): Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliverronen, Esa (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Kumpulainen, Pasi (2001): *Merkitty kaupunki: Porin rakennemuutos, kaupunkipolitiikka ja kaupunkilaisten osallisuus*. Lisensiaatintyö: Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalipolitiikka.

Kuusisto, Riikka (1996): Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Laine, Markus (2004): Taistelu Tampereen kasvoista – kaupungin habituksen muutos. *Tiede & Edistys* 2003:4.

Lehtonen, Mikko (1994): Kulttuurintutkimus modernin kritiikkinä. *Niin & Näin* 1994:1

Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996): Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Liikanen, Ilkka (2003): Kansa. Teoksessa: Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.

Mäkinen, Ilkka (1994): Jos ei se tapa, niin se vahvistaa. *Kirjastolehti* 9:1994.

Mäkinen, Ilkka (1997): ”Nödvändighet af LainaKirjasto”: modernin lukuhallintulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäkinen, Ilkka (1999): Heittämällä tulevaisuuteen: kirjastot vuoden 1961 lain jälkeen. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.): *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Mälkiä, Matti (1997): Kieli, yhteisöllisyys ja valta. Näkökulmia alan tutkimusperinteen kehittämiseksi. Teoksessa Mälkiä & Stenvall (toim.): *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Tampere: Tampere University Press.

- Niinikangas, Vesa (1992): Kirjastot muutosten tuulissa. Teoksessa: Niinikangas, Vesa (toim.): *Kirjastostrategiat. Kirjastojen strateginen suunnittelu*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Okko, Marjatta (1993): Elämisen laatu ja kirjastot. *Kirjastotiede ja informatiikka* 1993:3.
- Oldenburg, Ray (2001): Introduction. Teoksessa: Oldenburg, Ray (ed.): *Celebrating the third place. Inspiring stories about the "great good places" at the heart of our communities*. New York: Marlowe & Company.
- Opetusministeriö (2003): *Kirjastostrategia 2010: Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka*. Opetusministeriön julkaisuja 2003:1.
- Paavonheimo, Jari (1992): Yhteiskunnan perusta vai rahareikä – keskustelu julkisista palveluista. *Kirjastolehti* 9:1992.
- Palonen, Kari (2003): Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa poliitiloissa. Teoksessa: Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari & Summa, Hilka (1996): Johdanto: retorinen käänne? Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, Lasse (2001): Kollektiivinen toiminta ympäristöpolitiikassa. Teoksessa: Haila, Yrjö & Jokinen, Pekka (toim.): *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, Matti (1988): Kuinka ”suomalainen viinapää” syntyi? *Alkoholipolitiikka* 1988:1.
- Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti (1991): Johdanto: myyttien ja symbolien tulkinnosta. Teoksessa: Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti (toim.): *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista*. [Tampere]: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Perelman, Chaïm (1996): *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971): *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. London: University of Notre Dame Press.
- Peräkylä, Anssi (1990): *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Simons, Herbert W. (1989): Introduction: Kenneth Burke and the rhetoric of the human sciences. Teoksessa: Simons, Herbert W. & Melia, Trevor: *The legacy of Kenneth Burke*. The University of Wisconsin Press.

Stenius, Henrik (2003): Kansalaisuus. Teoksessa: Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.

Summa, Hilikka (1996): Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.): *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

Tampereen kaupunki (2002): *Kaikem paree kolmas paikka: Tampereen kaupungin kirjastotoimen strategia 2004-2012*. PDF-tiedosto. Tampere: Tampereen kaupunki. <http://www.tampere.fi/tiedostot/4Z7uP5kQ9/kirjastotoimistrategia2004.pdf> (tarkistettu 16.3.2005).

Valtonen, Sanna (1998): Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väli-verronen, Esa (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Vatanen, Pirjo (1999): Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: kirjastot amerikkalaistuvat. Teoksessa: Mäkinen, Ilkka (toim.): *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Väli-verronen, Esa (1998): Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väli-verronen, Esa (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Tutkimusaineisto

Aamulehti

13.12.1991: ”Lähikirjastot osa ihmisarvoista elämää” (mielipidekirjoitus)

17.12.1991: ”Kulttuurimaine meni” (mielipidekirjoitus)

20.12.1991: ”Lähikirjaston anti ahtaan ajan päivinä” (mielipidekirjoitus)

Satakunnan Kansa

3.2.1992: ”Kaljaa vai kirjoja nuorille?” (mielipidekirjoitus)

5.2.1992: ”Sivukirjastoasiaa” (mielipidekirjoitus)

8.2.1992: ”Lainan päivä” (kolumni)

17.2.1992: ”Mikä säästö? Mistä?” (mielipidekirjoitus)

17.2.1992: ”Lähikirjastoja ei saa sulkea” (mielipidekirjoitus)

22.2.1992: ”Sivukirjastoista” (mielipidekirjoitus)

22.2.1992: ”Pelastakaa edes kirjastot” (mielipidekirjoitus)

1.3.1992: ”Lähikirjastot ja harrastus” (mielipidekirjoitus)

2.3.1992: ”Meri-Pori kyykkyy?” (mielipidekirjoitus)

- 8.3.1992: ”Lapset tarvitsevat sivukirjastoja” (mielipidekirjoitus)
 15.3.1992: ”Voi kirjastoparka!” (mielipidekirjoitus)
 17.3.1992: ”Kaupungin sivistystoimesta” (mielipidekirjoitus)
 26.3.1992: ”Vain järkeviä säästötoimia” (mielipidekirjoitus)
- 9.5.1998: ”Kaanaasta” (mielipidekirjoitus)
 13.5.1998: ”Miten kirjasto säästää!?” (mielipidekirjoitus)
 13.5.1998: ”Sivukirjastojen lopettamisesta” (mielipidekirjoitus)
 14.5.1998: ”Mikä on tärkeää” (mielipidekirjoitus)
 14.5.1998: ”Ihmetyttää” (mielipidekirjoitus)
 15.5.1998: ”Sivukirjastot” (mielipidekirjoitus)
 18.5.1998: ”Kirjastoja ei saa lakkauttaa” (mielipidekirjoitus)
 30.5.1998: ”Tappolistalla sivukirjastot” (mielipidekirjoitus)
 30.5.1998: ”Sivukirjastot säilytettävä” (mielipidekirjoitus)
 1.6.1998: ”Vähärauman sivukirjaston puolesta” (mielipidekirjoitus)
 6.6.1998: ”Sivukirjastojen puolesta” (mielipidekirjoitus)
 11.6.1998: ”Älkää sulkeko sivukirjastoja” (mielipidekirjoitus)
 11.6.1998: ”Kirjastopäätös epäilyttää” (mielipidekirjoitus)
 19.6.1998 ”Sivukirjasto lähiössä” (mielipidekirjoitus)
 23.6.1998: ”Päättäjille säästökampanjasta” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Koulujen ja kirjaston säästöistä” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Toejoen lähikirjaston puolesta” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Kirjastotoimen kehittämisestä” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Sivukirjastojen tärkeys haihtui” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Lähikirjasto vai tietopalvelut” (mielipidekirjoitus)
 1.9.1998: ”Lukemiskulttuurin alasajo” (mielipidekirjoitus)
 7.9.1998: ”Sivukirjastojen lakkauttaminen” (mielipidekirjoitus)
 10.9.1998: ”Onneksi on Väinölän kirjasto” (mielipidekirjoitus)
 11.9.1998: ”Kirjastosta” (mielipidekirjoitus)
 11.9.1998: ”Kirjastoista” (mielipidekirjoitus)
 15.9.1998: ”Karhunpalvelus” (mielipidekirjoitus)
 16.9.1998: ”Päättäjille” (mielipidekirjoitus)
 18.9.1998: ”Lähikirjastoilla tärkeä tehtävä” (mielipidekirjoitus)
 24.9.1998: ”Kirjaston merkityksestä” (mielipidekirjoitus)
 26.9.1998: ”Pormestarinluoto tarvitsee kirjastoa” (mielipidekirjoitus)
 3.10.1998: ”Kyläkoulut ja sivukirjastot” (mielipidekirjoitus)
 21.10.1998: ”Harkintakyky hukassa!” (mielipidekirjoitus)
 23.11.1998: ”Vielä sivukirjastoista” (mielipidekirjoitus)

Helsingin Sanomat

- 14.4.2002: ”Kirjastosta emme luovu” (mielipidekirjoitus)
 16.4.2002: ”Lähikirjastoja ei saa lakkauttaa” (mielipidekirjoitus)

- 20.4.2002: ”Onko kirjastoja pakko sulkea?” (mielipidekirjoitus)
20.4.2002: ”Kirjastot osa demokratiaa” (mielipidekirjoitus)
23.4.2002: ”Onko meillä varaa sulkea kirjastoja?” (mielipidekirjoitus)
23.4.2002: ”Lähiöiden lapsiperheet saavat kärsiä” (mielipidekirjoitus)
23.4.2002: ”Nuorille muuta kuin väkivaltaviihdettä” (mielipidekirjoitus)
23.4.2002: ”Lähikirjasto ei ole sivuseikka” (kolumni)
24.4.2002: ”Kirjasto on kielen koti” (kolumni)
24.4.2002: ”Lähikirjastot säilytettävä” (pääkirjoitus)
24.4.2002: ”Lakkautus on näennäistä säästämistä” (mielipidekirjoitus)
24.4.2002: ”Lapsen käteen kirja, ei kilisevää kassia” (mielipidekirjoitus)
24.4.2002: ”Kulosaassa ei nyt aiota antaa periksi” (mielipidekirjoitus)
24.4.2002: ”Turhat kulut pois ja rahaa kirjastoille” (mielipidekirjoitus)
24.4.2002: ”Sanoudumme irti Helsingin johtajista” (mielipidekirjoitus)
26.4.2002: ”Kansalaisaktiivisuuden riemuvoitto” (pääkirjoitus)